

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი

შორენა ხუბუნაია

ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზარი
მოსახლეობის კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფის სისტემაში

ეკონომიკის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი

დისერტაციის მაცნე

თბილისი 2013

დისერტაცია შესრულებულია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე

მეცნიერი ხელმძღვანელი რევაზ ხარებავა
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სრული პროფესორი

ექსპერტები: მადონა გელაშვილი
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

ვახტანგ ბურდული
თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის მეცნიერ-მუშაკი,
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეცენზენტები: დევი შონია
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

სლავა ფეტელავა
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
გრიგოლ რობაქიძის სახელობის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

დისერტაციის დაცვა შედგება 2013 წლის 9 ივლისს 15.00 საათზე სოხუმის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის
სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე. მისამართი: ანა პოლიტოვსკაიას ქ. 9, IV
სართული, საპრეზენტაციო ოთახი.

სადისერტაციო საბჭოს სწავლული
მდივანი, ეკონომიკის დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

მადონა გელაშვილი

I. სადისერტაციო ნაშრომის

ზოგადი დახასიათება

თემის აქტუალობა. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სრულიად ახალი პირობები, მისი სწრაფვა ევროკავშირის სახელმწიფოთა ერთიანობაში ინტეგრაციისკენ მოითხოვს ეკონომიკის დარგებისა და დარგთაშორისო ურთიერთობების ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას. ამ პრობლემათა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია სურსათის წარმოების, შესაბამისი ხარისხით, რაოდენობითა და ხელსაყრელ ფასად მოსახლეობისათვის მიწოდებისა და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფას. თანამედროვე საზოგადოების სურსათით სტაბილური უზრუნველყოფა მოითხოვს სისტემურ მიდგომას და სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოებიდან მომხმრებლამდე ერთიანი ჯაჭვის შექმნას, მისი მიწოდების უწყვეტობას და ერთიანი მართვის სისტემის ფორმირებას. ეს პრობლემა ყველა ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკაში წარმოადგენს განსაკუთრებული ზრუნვის საგანს.

ეროვნული სასურსათო ბაზრის ფორმირების უპირველესი და მთავარი წინაპირობაა ქვეყნის სოფლის მეურნეობის წარმოების აღორძინება. ეკონომიკურ ლიტერატურაში, პრესასა და ინფორმაციის ელექტრონულ წყაროებში ფართოდ განიხილება ქვეყნის სოფლის მეურნეობის აღორძინების და სასურსათო ბაზრის გაჯერების საკითხები. ამავდროულად, უმეტესი მათგანი არ ასახავს პრობლემის გადაწყვეტის რეალურ პირობებს, ფორმებსა და მეთოდებს, და მათი გამოყენების თანმიმდევრობას. განსაკუთრებით ის, რომ ქვეყნის სასურსათო ბაზრის გაჯერების პანაცეადაა მიჩნეული ფინანსური და ფასისმიერი ბერკეტები, და ყურადღების მიღმაა დარჩენილი ისეთი აქტუალური საკითხი, როგორცაა სასურსათო ბაზრის ფორმირების ორგანიზაციული პრობლემების გადაწყვეტის ფორმები და მეთოდები.

როცა ვახორციელებთ ქვეყანაში სასურსათო ბაზრის ფორმირების სხვადასხვა მიმარულებების კომპლექსურ კვლევას, გასათვალისწინებელია თანამედროვე მსოფლიოს სასურსათო ბაზრის განვითარების ტენდენციები

და სასურსათო პროდუქტებზე ფასების ცვლილების (ზრდის) დინამიკა, ჩვენს ქვეყანაში სასურსათო ბაზრის დღევანდელი არასახარბიელო მდგომარეობა, რაც განპირობებულია სურსათის ადგილობრივი წარმოების კლებადი ტენდენციით და იმპორტის ზრდით. ამ მიმართულების პრობლემის გადაწყვეტის უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებათა კომპლექსში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ეროვნულ სოფლის მეურნეობაში წარმოებული სასურსათო პროდუქტისგან და ადგილობრივი წარმოების ნედლეულისგან მიღებული კვების პროდუქტების მომხმარებელამდე წინწაწვევის ორგანიზაციულ ფორმებს (ინსტიტუტებს), რომელთა შორის დღევანდელ მსოფლიოს წამყვან ქვეყნებში საკმაოდ დიდი (რიგ შემთხვევებში გადამწყვეტი) ადგილი უკავია სურსათის საბითუმო ბაზარს.

ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის არსებობა სხვა დანარჩენ ანალოგიური სახის ორგანიზაციულ ფორმებსა და სტრუქტურებთან ერთად, საკმაოდ მაღალი ხარისხით ახდენს ზეგავლენას, როგორც სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების აღორძინებასა და აგრარული სამეურნეო სუბიექტების სურსათის წარმოების დაინტერესების ზრდაზე (გარანტირებული გასაღების ბაზრის ფორმირების შედეგად), ასევე წარმოებული პროდუქციის მომხმარებელამდე წინწაწვევის მართვადი (რეგულირებადი) ორგანიზაციული სისტემის ჩამოყალიბებაზე.

სასურსათო პროდუქტების წარმოებიდან მომხმარებელამდე მიწოდების ერთიანი ჯაჭვის ფორმირებაში (სურსათის საბითუმო ბაზარი) განსაკუთრებული ადგილი უკავია ამ პროცესში მონაწილეთა ინტერესების თანხვედრის უზრუნველყოფას, რადგანაც თითოეული, ადრე დამოუკიდებლად მოქმედი სასურსათო ბაზრის სუბიექტების სასურსათო ინდუსტრიის ორგანიზებულ სისტემაში ჩართვა ნაკარნახევია მათი ინდივიდუალური და ჯგუფური ინტერესებით. აქედან გამომდინარე, მეურნეობრიობის სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების შინაარსის ახსნა, მათი პირად, ჯგუფურ და სხვა ინტერესებთან ურთიერთკავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება, მეურნეობრიობის სხვადასხვა სუბიექტების ინტერესების ერთიანობა და წინააღმდეგობა წარმოადგენს მათი შეთანხმებულობის ღონის შეფასების, დასაბუთების კრიტერიუმების საფუძვლიან თეორიულ წინამძღვარს.

ჩვენი ქვეყნის სასოფლო-სამეურნეო წარმოების მეურნეობათა (დარგთაშორისი) კავშირების არარსებობა განაპირობებს მოცემული საკითხის კვლევის აქტუალობას, რაც გამომდინარეობს აგრარულ საბაზრო სივრცეში მონაწილეთა სამეურნეო-საწარმოო ორგანიზაციის ფუნქციონირების აუცილებლობით და საბოლოო მიზნის ერთიანობით.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული ხდის აქტუალურს ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით მომარაგების ორგანიზაციული სისტემის (ინსტიტუტის) შექმნისა და სრულყოფის პრობლემების გადაწყვეტას, რომ განვითარებული და პოსტსოციალისტური ქვეყნების ანალოგიურად, ქართულ სინამდვილეშიც დამკვიდრდეს და განვითარდეს მოსახლეობის სურსათით მომარაგების ინსტიტუციური ფორმა – **ეროვნული საბითუმო სასურსათო ბაზარი**.

პრობლემის შესწავლის ხარისხი. საქართველოს აგროსასურსათო სექტორის, აგრარული სფეროს და საზოგადოების სურსათით უზრუნველყოფის ცალკეული ასპექტების კვლევას XX საუკუნის 90-იან და XXI საუკუნის პირველ ათეულ წლებში ბევრმა ქართველმა მეცნიერმა მიუძღვნა თავისი მეცნიერული ნაშრომი, მათ შორის აღსანიშნავია: ანდლულაძე რ, ასათიანი რ, ბახია მ, ბენია შ, გიორგაძე ჰ, გოგობია რ, კიკნაველიძე ა, კოლუაშვილი პ, კუნჭულია თ, ფეტელავა ს, ქარქაშაძე ნ, ქეშელაშვილი ო, ჭითანავა ნ, ხარებავა რ, ხარაიშვილი ე. და სხვა. ამასთან, აგროსასურსათო სფეროში საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების დამკვიდრებისა და რეფორმის წარმატებულად გატარების ისეთი აქტუალური ასპექტი (ინსტიტუტი), როგორცაა ქვეყნის მოსახლეობისათვის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის უწყვეტი და სტაბილური მიწოდების პროცედურის სისტემატიზაცია დროში და სივრცეში, დარჩა მკვლევარების ყურადღების მიღმა. რაც, ჩვენი აზრით მნიშვნელოვნად აფერხებს სურსათის მოსახლეობისათვის მიწოდების სისტემური მიდგომების უზრუნველყოფას.

აგრარული პრობლემების კვლევის ეს სფერო – ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირება, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, ითხოვს სახელმწიფოს მხრიდან დიდ ძალისხმევას. პრაქტიკის გამოცდილებით ირკვევა, რომ სწორედ სახელმწიფომ უნდა გამოიჩინოს

ინიციატივა ასეთი სახის ბაზრების ფორმირებაზე, გასწიოს გარკვეული ფინანსური ხარჯები, უზრუნველყოს კერძო სექტორის დაინტერესება და ინტეგრაცია ამ სფეროში, მოახდინოს მმართველობითი, საკანონმდებლო, მარეგულირებელი ფუნქციების ოპტიმიზაცია და სხვა ძირეული საკითხების გადაწყვეტა.

კვლევის მიზანი და ამოცანები. კვლევის მიზანია – სტრუქტურულ-ლოგიკური მიდგომების საფუძველზე, შემუშავდეს ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირების მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული საფუძვლები, რომლის პრაქტიკაში განხორციელებამ უნდა უზრუნველყოს სურსათის საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების სისტემაში გაერთიანებული ძალისხმევით მოქმედი ეკონომიკური სუბიექტების ინტერესების რეალიზაცია.

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე დაისახა შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტა:

- სურსათის ეროვნული ბაზრის ფუნქციონირების თეორიული, მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული მიდგომების, თანამედროვე კონცეფციების ანალიზი, შეფასება, განზოგადება და ავტორისეული პოზიციების დასაბუთება;

- სასურსათო საბითუმო ბაზრის მეშვეობით სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების და მათი მომხმარებლამდე წინწაწევის ჯაჭვში მონაწილეთა ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციის მექანიზმის ანალიზი, შეფასება და რეალიზაციის პირობების გაუმჯობესების მიმართულებების განსაზღვრა;

- თანამედროვე განვითარებულ ქვეყნებში გამოყენებადი სურსათის წარმოებისა და მომხმარებლებისთვის მიწოდების სისტემებისა და სტრუქტურების შესწავლა, განზოგადება და ავტორისეული მიდგომების ჩამოყალიბება;

- აგრარული ბაზრის სუბიექტების ეკონომიკური პარტნიორობის ეფექტიანობის კრიტერიუმების გამოვლენა, ანალიზი და შეფასება;

- სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების სახელმწიფო რეგულირების მიზნების, ფორმების, მექანიზმების ანალიზი, შეფასება და სრულყოფის გზების განსაზღვრა;
- ქვეყნის სასურსათო ბაზრის კვების პროდუქტებით გაჯერების არსებული პოტენციალის გამოყენების ხარისხის ანალიზი და შეფასება, მისი შესაძლებლობების გაძლიერებაზე მოქმედი ობიექტური და სუბიექტური ძირითადი ფაქტორების დადგენა და შეფასება;
- ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის შემოთავაზებული მოდელის როლის შეფასება ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მექანიზმის თვალსაზრისით;
- სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირების ძირითადი მექანიზმების, პრინციპებისა და ეტაპების ჩამოყალიბება;
- ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის მოდელის ფორმირებისა და რეალიზაციის ეტაპების ფორმულირება.

კვლევის საგანი. კვლევის საგანია ქვეყნის ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირებაში მონაწილეთა ურთიერთობები და მისი სრულყოფის მიმართულებები.

კვლევის ობიექტი. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს აგროსასურსათო სფეროს აღწარმოებითი პროცესი და მოსახლეობისათვის სურსათის მიწოდების მექანიზმი – სურსათის ერთიანი ეროვნული საბითუმო ბაზარი და მასში მიმდინარე სოციალურ - ეკონომიკური პროცესები.

კვლევის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები. კვლევის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს ეკონომიკური მეცნიერების კლასიკოსების, ეროვნული და უცხოური მეცნიერების შესაბამისი პრობლემის მეკვლევარების შრომები. აგრარული ბაზრის ფუნქციონირების პრობლემების სხვადასხვა სამეცნიერო – კვლევითი ინსტიტუტების ნაშრომები, ყოველწლიური სპეციალური ჟურნალებისა და ბეჭდვითი მედიის მიერ გამოქვეყნებული შესაბამისი მასალები, პუბლიკაციები, სადაც ასახულია ევროკავშირის და პოსტსაბჭოთა ქვეყნების პრაქტიკული გამოცდილების ანალიზი და შეფასება.

კვლევის ემპირიული საფუძვლები. კვლევის ემპირიულ საფუძველს წარმოადგენს საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს, სურსათის ეროვნული სააგენტოს, საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალები. ცალკეული ამოცანების გადასაჭრელად, თემის აქტუალობის დასაბუთების, კვლევის მიზნებისა და ამოცანების განსაზღვრის, სურსათის საბითუმო ბაზრის ფორმირების თეორიული და მეთოდური საკითხების დამუშავების პროცესში გამოყენებულია სხვადასხვა ეკონომიკური მეთოდები. კერძოდ: ანალიზის, წარმოების ფაქტორების და მოცულობითი შედარებების, დინამიკის შესწავლისა და სხვა. კვლევისას ასევე გამოყენებულია თბილისის ტერიტორიაზე მოქმედი სასურსათო ბაზრების ფუნქციონირების პროცესებზე ჩვენს მიერ ჩატარებული სავსე დაკვირვებების შედეგები და სხვა.

კვლევის ძირითადი შედეგები. დაცვაზე გაიტანება შემდეგი მეცნიერული შედეგები და ძირითადი დებულებების ერთობლიობა, რომელიც წარმოადგენს მაძიებლის პირადი კვლევის შედეგებს:

1. ბაზრისა და საბაზრო ურთიერთობების ანალიზის შედეგად, გამოვლენილია თანამედროვე სასურსათო ბაზრის არსის ცვლილებების ტენდენციები. აღნიშნულია, რომ აგრარული ბაზარი თანდათან შორდება მის სრულყოფილ ტიპს და იძენს ოლიგოპოლიური ბაზრის შინაარსს, რაც განპირობებულია თანამედროვე გლობალიზაციისა და ქვეყნებს შორის ინტეგრაციული პროცესების მზარდი ტემპებით, ასევე, სავაჭრო და საწარმოო კაპიტალის შეღწევით აგრარულ სფეროში და სურსათის წარმოების კორიზონტალური და ვერტიკალური ინტეგრაციული პროცესებით;

2. შეფასებულია აგროსასურსათო სფეროს სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების არსობრივი მრავალკრიტერიული სისტემა, რომლის მიხედვით ინტერესები დახასიათებულია, როგორც აღწარმოების პროცესის სისტემის ისტორიულ-სოციალური და ეკონომიკური კატეგორია, განპირობებული საწარმოო ძალებისა და საწარმოო ურთიერთობების განვითარებით და ადამიანების მატერიალური მოთხოვნილების მეურნეობების სუბიექტების ეკონომიკურ მოთხოვნილებამდე გაფართოებით.

3. წარმოდგენილია აგრარული ბაზრის სუბიექტების ეკონომიკური პარტნიორობის შეფასების კრიტერიუმები და გაკეთებულია დასკვნა, რომ ბაზრის სუბიექტების ეკონომიკური პარტნიორობა იძლევა სურსათის წარმოებისა და მომხმარებელამდე წინწაწევის, მასში მონაწილეობისა და ყოველი მათგანის ეკონომიკური ინტერესის რეალიზაციის თანაბარ შესაძლებლობას, ვინაიდან ის გამომდინარეობს ურთიერთშეთანხმებულობის კრიტერიუმის ფართო ცნებიდან, პირდაპირ განსაზღვრავს საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობას და მის უნარიანობას პასუხი გასცეს მის ყველა, როგორც შიდა, ისე გარე ვალდებულებებს.

4. სურსათის საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების სახელმწიფო რეგულირების მიზნების, მექანიზმების და მეთოდების შესწავლის შედეგად, მიზანშეწონილადაა მიჩნეული სურსათის საბითუმო ბაზრის სახელმწიფო რეგულირების გარდაუვალი აუცილებლობა. ვინაიდან, საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების პირობებში, სახელმწიფო უშუალოდ აგებს პასუხს საკუთრი ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით სტაბილურ უზრუნველყოფაზე და ამ მიზნით წარმოადგენს სოფლის მეურნეობის განვითარების სრულფასოვან მონაწილეს; რადგან სოფლის აღწარმოების ყველა პრობლემების გადაწყვეტა სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ძალისხმევით შეუძლებელია, განსაკუთრებით საქართველოს დღევანდელ სინამდვილეში, როცა არსებული აგრარული საწარმოების უდიდესი ნაწილი წარმოდგენილია საოჯახო (ფერმერული) მეურნეობების სახით, რომელიც ჯერ კიდევ ხასიათდება აგრარული წარმოების დაბალი ორგანიზაციულ - საწარმოო კულტურით.

5. სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით მომარაგების მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ფართოდ გავრცელებული თანამედროვე ორგანიზაციული ფორმების და ფუნქციონირების სპეციფიკების შესწავლის შედეგად დასაბუთებულია მათი ეფექტიანობა და გამოკვეთილია როლი, რომელიც მათ შეუძლიათ შეასრულონ ქვეყნის მოსახლეობის წლის ნებისმიერ დროს სასურველი ნომენკლატურის, ხარისხიანი პროდუქტების უწყვეტად და მისაღებ ფასად მიწოდებაში.

6. თანამედროვე ქართული აგრარული ბაზრის შესწავლის და ანალიზის საფუძველზე გამოვლენილია, რომ გეგმური მეურნეობრიობის სისტემის რღვევის შედეგად ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით მომარაგება ხორციელდება სტიქიურად, უსისტემო რეჟიმში ფუნქციონირებადი სასურსათო

ბაზრებით. მათი ყველა სუბიექტი, როგორც წესი ხელმძღვანელობს მხოლოდ პირადი მოტივაციით და ინტერესებით (ბუნებრივიცაა). არც ერთი შუალედური რგოლის ინტერესში არ შედის მომხმარებლის სტაბილური უზრუნველყოფა შესაბამისი ხარისხის პროდუქტებით და თვისებრივად ის უპირისპირდება საზოგადოების (სახელმწიფოს) ინტერესებს. ბუნებრივია, რომ აღნიშნული სიტუაცია (სურსათის ბაზრის ფორმირებაში მონაწილეთა ინტერესების განყენებულობა) იწვევს ბაზრის სურსათით გაჯერების მერყეობას და იძლევა ფასებით მანიპულაციის შესაძლებლობას.

7. განვითარებულ ქვეყნებში მოსახლეობის სურსათის სრული ასორტიმენტით, მოთხოვნების შესაბამისი ხარისხითა და ფასით მიწოდების უზრუნველსაყოფად ჩამოყალიბებული სასურსათო საბითუმო ბაზრის სტრუქტურების, მთლიანად აგრარული ბაზრის შესწავლის შედეგად და საქართველოს მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის მსგავსი პირობების შექმნის მიზნით შემოთავაზებულია სასურსათო საბითუმო ბაზრის ჩამოყალიბების პროცედურები და ეტაპები. მისი ფუნქციონირებისას არსებული პრობლემების გადაწყვეტის გზები, მოცემულია ასევე სურსათის საბითუმო ბაზრის ორგანიზაციის პროცედურული სქემა (ალგორითმი).

8. გამოკვეთილია სურსათის საბითუმო ბაზრის, როგორც სისტემის შექმნისა და განვითარების ძირითადი მართულებები, მათი ფუნქციონირების სპეციფიკა, პრინციპები და შემოთავაზებულია სურსათის ეროვნული საბითუმო ბაზრის შექმნის, ფუნქციონირებისა და განვითარების მექანიზმები (საკანონმდებლო ბაზა, ორგანიზაციული პროცედურები, მართვის მექანიზმები და სხვა).

მეცნიერული სიახლე. სადისერტაციო ნაშრომში ჩატარებული კვლევის პროცესში სურსათის ეროვნული საბითუმო ბაზრის ფორმირების თეორიული და მეთოდოლოგიური ასპექტების განზოგადების შედეგად ჩამოყალიბებული დებულებები გარკვეული ხარისხით ხასიათდებიან სიახლეებით, რაც შემდეგში მდგომარეობს:

- ქვეყნის მოსახლეობის სასურსათო პროდუქტებით შესაბამისი მოცულობითა და ხარისხით უზრუნველყოფის უმნიშვნელოვნეს ინსტრუმენტად მრავალ ქვეყანაში მიჩნეულია ერთიანი სასურსათო საბითუმო ბაზარი, რომლის ეფექტიანობაში ჩვენი დარწმუნება განაპირობა სასურსათო საბითუმო ბაზრის მეთოდოლოგიური, თეორიული და პრაქტიკული გამოცდილების

შესწავლამ, რაც პირველი მცდელობაა საქართველოში აგროეკონომიკის თეორიისა და პრაქტიკული ასპექტების კვლევებში;

- წარმოჩენილი და დასაბუთებულია პოზიცია, რომ ქვეყნების (განსაკუთრებით განვითარებულ ქვეყნებში) დღევანდელი სასურსათო ბაზარი მნიშვნელოვნად მაღალი ხარისხით იძენს ოლიგოპოლიური ბაზრის შინაარსს და სწრაფი ტემპით შორდება „სრულყოფილი ბაზრის ტიპს“, კარგავს მისი მთავარი დამახასიათებელი ნიშნის ფუნქციას, რაზეც მეტყველებს ევროკავშირის ქვეყნების აგრარულ ბაზარზე მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებები.

- კვლევის ობიექტიდან და მიზნებიდან გამომდინარე, აგრარული ბაზრის ფორმირებისა და განვითარების თავისებურების შესწავლის, მასში მიმდინარე პროცესების შედარებითი ანალიზის შედეგად, გაზიარებულია მტკიცება, რომ არ არსებობს წმინდა გეგმური და წმინდა საბაზრო ხასიათის სასურსათო ბაზარი. მისი სპეციფიურობიდან გამომდინარე, იგი ერთდროულად მოიცავს სტიქიურობისა და გეგმაზომიერების რეგულირების მექანიზმებს, მათი გააზრებული შეთავსება იძლევა მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის სრულყოფილ მოდელს (სისტემას);

- სასურსათო საბითუმო ბაზრის ჩამოყალიბების აუცილებლობა დასაბუთებულია მასში მონაწილე სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების უფრო მაღალი ეფექტიანობის მიღწევის თვალსაზრისით, რაც უზრუნველყოფს სასურსათო პროდუქტების წარმოებიდან მომხმარებელმადე წინააღმდეგობის მონაწილეთა ინტერესების ერთმიმართული საბოლოო შედეგზე ორიენტირებული საქმიანობის პრინციპის – „რაც კარგია ერთისთვის, კარგია პროცესის ყველა მონაწილისათვის, მათ შორის პროდუქციის საბოლოო მომხმარებლისათვის“ რეალიზაციას.

- დასაბუთებულია სურსათის წარმოებისა და რეალიზაციის ერთიან ჯაჭვში მონაწილე სუბიექტების ინტერესთა შეთანხმებულობის აუცილებლობა. გამოვლენილია ამ ინტერესთა ურთიერთშეთანხმებულობის სინერგიული ეფექტი, რომელიც საბოლოო ჯამში ზრდის სურსათის წარმოებაში დასაქმებული ადამიანებისა და ჯგუფების ინტერესების რეალიზაციის ხარისხს. ჩამოყალიბებულია ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციის ალგორითმი, რომელიც ქმნის თანაბარ შესაძლებლობებს და თანაბარი სარგებლიანობის წანამძღვრებს – ინტერესთა შეთანხმების კრიტერიუმებს;

- შეფასებულია ქვეყნის თანამედროვე სასურსათო ბაზრის ფუნქციონირების მდგომარეობა, გამოვლენილია მასზე მოქმედი ფაქტორები, ელემენტები და მათი ნეგატიური გავლენა მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის თანამედროვე მდგომარეობაზე და ხაზგასმით აღნიშნულია მისი მართვადი, ორგანიზებული სასურსათო საბითუმო ბაზრებით ჩანაცვლების აუცილებლობა.

- შესწავლილია ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირებისათვის საბაზისო პირობები – არსებული სიმძლავრეები, ტერიტორიული განლაგება, სატრანსპორტო და ინფორმაციული უზრუნველყოფის პოტენციალი, ანუ ერთიანი სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირების წინაპირობები.

- შემოთავაზებულია ქვეყნის საბითუმო ბაზრის შექმნის პროცედურული ალგორითმი. სქემის სახით მოცემულია სურსათის საბითუმო ბაზრის ორგანიზაციის პროცედურა, რომელიც მოიცავს საკუთრივ ბაზრის სტრუქტურას და მისი ფორმირების მექანიზმებს.

პრაქტიკული მნიშვნელობა. სადისერტაციო ნაშრომში მოცემულ დასკვნებსა და წინადადებებს აქვთ როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული მნიშვნელობა. ისინი წარმოადგენენ სასურსათო პროდუქტებით საზოგადოების უზრუნველყოფის, წარმოებიდან მომხმარებელამდე წინწაწევის და ამ ერთიანი ჯაჭვის ჩამოყალიბების რეკომენდაციებს. ამდენად, იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ერთიანი გამანაწილებელი ცენტრის – სურსათის საბითუმო ბაზრის შექმნისათვის, რომელიც იქნება ქვეყნის მოსახლეობის სასურსათო უზრუნველყოფის გარანტი.

კვლევაში ჩამოყალიბებული ცალკეული დებულებები და რეკომენდაციები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს შესაბამისი დარგის მმართველობითი ორგანოების მუშაკების მიერ, ასევე უმაღლესი განათლების სისტემაში ყველა საფეხურის სტუდენტებისათვის განკუთვნილ შესაბამის საგანმანათლებლო პროგრამებში.

ნაშრომის აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომის ფარგლებში ჩატარებული კვლევების შესახებ მოხსენდა სამ საერთაშორისო კონფერენციას და გამოქვეყნდა ხუთ სამეცნიერო სტატიად.

ნაშრომის სტრუქტურა და მოცულობა. სადისერტაციო ნაშრომი წარმოდგენილია კომპიუტერზე ნაბეჭდ 172 გვერდზე. იგი შედგება შესავლის,

სამი თავის, ათი პარაგრაფის, დასკვნებისა და წინადადებებისაგან. ახლავს გამოყენებული ლიტერატურის სია, მისი სტრუქტურა შეესაბამება კვლევის ლოგიკას და გააჩნი შემდეგი სახე:

შესავალი

1. სასურსათო ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების ზოგადი თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები

1.1 ბაზრის თეორიის განვითარების ზოგადი ასპექტები

1.2 სასურსათო ბაზრის განვითარების ტენდენციები და ფუნქციონირების სპეციფიკური თავისებურება

1.3 სასურსათო საბითუმო ბაზარი, როგორც მასში მონაწილეთა ინტერესების რეალიზაციის მექანიზმი

1.4 აგრარული ბაზრის სუბიექტების ეკონომიკური პარტნიორობის შეფასების კრიტერიუმები

2. სასურსათო ბაზარი მოსახლეობის კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფის სისტემებში და სტრუქტურებში

2.1 სასურსათო ბაზრის სახელმწიფო რეგულირების მიზნები, ფორმები და მექანიზმები

2.2 სურსათის წარმოებისა და მომხმარებლისთვის მიწოდების სისტემები და სტრუქტურები

2.3 ქვეყნის სასურსათო ბაზრის კვების პროდუქტებით გაჯერების პოტენციალის გამოყენების ამალგების ძირითადი მიმართულებები

2.4 სურსათის საბითუმო ბაზარი, როგორც მოსახლეობის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მექანიზმი

3. ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ორგანიზაციული სტრუქტურის მოდელი

3.1 სურსათის საბითუმო ბაზრის შექმნისა და ფუნქციონირების მექანიზმების ფორმირების ეტაპები

3.2 სურსათის საბითუმო ბაზრის მოდელის ფორმირების და რეალიზაციის ალგორითმი

დასკვნა

გამოყენებული ლიტერატურა

II. დისერტაციის ძირითადი შინაარსი

დისერტაციის შესავალში დასაბუთებულია საკვლევი პრობლემის აქტუალობა, განსაზღვრულია პრობლემის შესწავლის ხარისხი, კვლევის მიზნები და ამოცანები, კვლევის საგანი და ობიექტი, კვლევის თეორიული, მეთოდოლოგიური და ემპირიული საფუძვლები, ჩამოყალიბებულია დაცვაზე გასატანი დებულებები, მეცნიერული სიახლეები და პრაქტიკული მნიშვნელობა.

პირველ თავში, „სასურსათო ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების ზოგადი თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები“ ნაშრომის მიზნებისა და სტრუქტურის შესაბამისად, დახასიათებულია ბაზრის თეორიის განვითარების ზოგადი ასპექტები, საბაზრო სისტემის მკვლევარების (ფ. კოტლერი, თ. ლიპსი, პ. სტეინერი, დ. პერკისი, რ. პინდაიკი, ბ. რუბილფედი, ა. მარშალი, კ. მაკკონელი, ს. ბრიუ, ბუზგალინი, ა. კოლგანოვი, რ. კოუსი და სხვა) მიერ ბაზრის არსის განმარტების მრავალსახეობის გათვალისწინებით, მოცემულია ბაზრის არსის განმარტების ანალიზი არა მხოლოდ როგორც ადგილის, სადაც ერთმანეთს ხვდებიან მყიდველები და გამყიდველები საქონლის რეალიზაციის მიზნით, არამედ მისი ორგანიზაციული მნიშვნელობა: პირველი – საკუთარი არსით ბაზარი (მარკეტი) ნიშნავს გასაღებას, რომელიც ხორციელდება გაცვლის და მიმოქცევის სფეროში. მეორე - ბაზარი ეს არის ადამიანებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობის სისტემა წარმოების, განაწილების და მოხმარების სფეროებს შორის. იგი გამოდის, როგორც ეკონომიკის, სასაქონლო ფულადი კავშირებისა და საფინანსო – საკრედიტო ფუნქციონირების რთული მექანიზმი. მე-19 საუკუნის დასასრულს და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ფ. ერჯოუტის, ა. კურნოს, დ. რობინსონის კვლევებმა დიდად განავითარა ბაზრის თეორია იმ ნაწილში, რომელიც ეხება ოთხი ძირითადი ტიპის ბაზრის თეორიას, რომელმაც მიიღო „ბაზრის სტრუქტურული კონცეფციის“ სახელი და მისი სტრუქტურა შედგება ორი ძირითადი ფორმისგან: 1. სრულყოფილი ბაზარი და 2. არასრულყოფილი ბაზარი მისი ნაირსახეობით - მონოპოლისტური და ოლიგოპოლიური.

ბაზრის ზოგადი დახასიათებიდან სადისერტაციო ნაშრომში გამოკვეთილია თანამედროვე სასურსათო ბაზრის თავისებურება, გამოვლენილია სასურსათო ბაზრის ფუნქციონირების სპეციფიკური ნიშნები, რაც დაკავშირებულია მთლიანად სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის (წარმოების) ბუნებრივ-კლიმატურ, წარმოების სეზონურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ხასიათთან, ასევე სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების არათვითკმარიანობასთან, წარმოებული პროდუქციის დიდი ნაწილის მალფუჭებადობასთან და ა.შ. სასურსათო პროდუქცია დახასიათებულია, როგორც საქონლის განსაკუთრებული სახე, რომელიც წარმოადგენს ადამიანების სიცოცხლის უზრუნველყოფის საფუძველს, მისი უპირველესი სასიცოცხლო აუცილებლობის ელემენტს. ამავდროულად, ქვეყნის მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდისა და ბაზრის სურსათით გაჯერების კვალობაზე, კვების პროდუქტებზე მოთხოვნის ზრდის ტემპები ნელდება და შედეგად, მომხმარებელი მატერიალური კეთილდღეობის ზრდის კვალობაზე გადაირთვება სამომხმარებლო საქონლის და მომსახურების სხვა სახეებზე, კერძოდ, საყოფაცხოვრებო, გრძელვადიანი მოხმარების საგნებზე და სხვა.

ქვეყნის განვითარების თანამედროვე პერიოდში, ბაზრების ხასიათის რადიკალურად ცვლილების (მათ შორის სასურსათო ბაზრისაც) გათვალისწინებით აღნიშნულია, რომ სურსათის მიმწოდებლის როლში გამოდის არა თვით სოფლის მეურნეობა, მითუმეტეს ერთი რომელიმე სასოფლო სამეურნეო-საწარმო, არამედ ქვეყნის მთლიანად აგროსაწარმოო კომპლექსი ან ტრანსნაციონალური სასურსათო კორპორაციები (ცხრილი 1.2.1). გაანალიზებულია ასეთი კორპორაციების როლი ევროპის ქვეყნების მაგალითზე, თუ რამდენად განსაზღვრავენ ისინი მდგომარეობას შიდა და საერთაშორისო სურსათის ბაზრებზე. აღნიშნული ცხრილიდან ირკვევა, რომ ევროპის ბევრ ქვეყანაში საერთო საქონელბრუნვის უდიდეს ნაწილს სამ-სამი უდიდესი კომპანია აწარმოებს. რაც სტატისტიკურად ამყარებს ფ. ერჯოუს, ა. კურნოს და დ. რობინსონის თეორიას ბაზრის სტრუქტურული კონცენფციის შესახებ. მაგალითად, როგორც ცხრილიდან ჩანს ფინეთსა და ნიდერლანდებში ეს მაჩვენებელი 80%-ამდე აღწევს, ხოლო შვედეთში 95% შეადგენს, ასევე აღნიშნული მაჩვენებლები მაღალია ისეთ ქვეყნებში,

როგორცაა: დანია, ბელგია, ავსტრია, ირლანდია, პორტუგალია, დიდი ბრიტანეთი და სხვა. ამრიგად, სურსათის ბაზარმა მიიღო დარგთაშორისი, საერთო სახელმწიფოებრივი და მსოფლიო ხასიათი, შესაბამისად, გახდა მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის ხარისხის ინდიკატორი.

სასოფლო – სამეურნეო პროდუქციის წარმოებისა და მომხმარებლამდე წინწაწევის ერთიან ჯაჭვში მონაწილე სუბიექტების ერთიან მამოძრავებელ ძალად მიხნეულია მათი საერთო, ეკონომიკური ინტერესი. დიალექტიკური მატერიალური პარადიგმის პოზიციიდან გამომდინარე, ნაშრომში ეკონომიკური ინტერესები დახასიათებულია, როგორც საზოგადოებრივი ეკონომიკური ინფორმაციის გავრცელების მამოძრავებელი ძალა.

ცხრილი 1.2.1

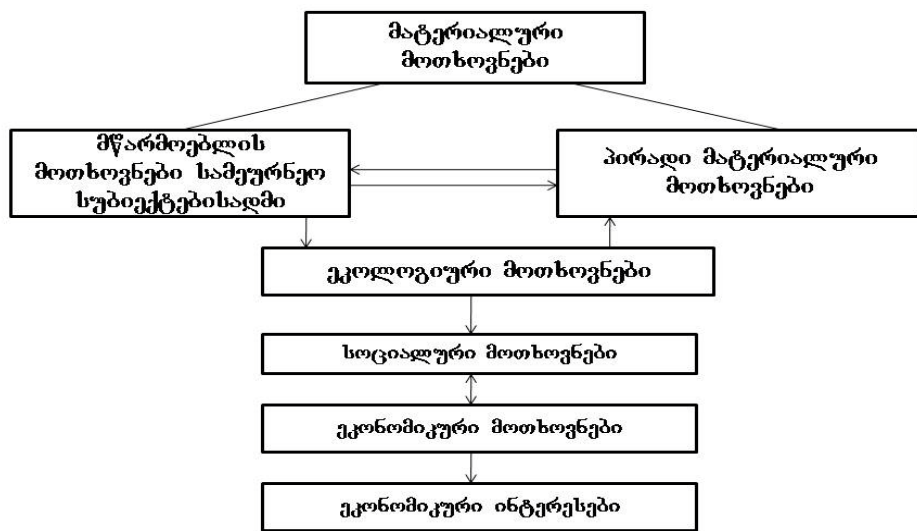
მსხვილი ფირმების გავლენა სასურსათო პროდუქტების საცალო ვაჭრობაზე ევროპის ქვეყნებში [64. გვ. 273]

ქვეყანა	საკუთარი ბრენდის გაყიდვები	სამი წამყვანი ფირმა საცალო გაყიდვებში	ამ ფირმების წილი საერთო საქონელბრუნვაში %
ავსტრია	6,9	БМЛ, ЕАСПАЛ, Адг	56
ბელგია	25,8	GIB, Delhez, Kolirut	62
დანია	19,1	FOB, Danckysten, Dagrofa	63
ფინეთი	6,7	Kecko, Cok, Cyoshen, Cpar	80
საფრანგეთი	16,8	Intermersh, Leklerk, Ashan	44
გერმანია	11,3	Edeka, Reve, Oldi	53
საბერძნეთი	2,6	Marionopolic, Veropoulc, Cklavenitnc	25
ირლანდია	12,0	Tecko, Diunnec, Cupervalu	54
იტალია	8,4	Koop, Intermedia, Evromadac	38
ნიდერლანდები	17,8	Axold, Cuperryini, Venedekc	80
პორტუგალია	11,9	Conae, Djemp, Ashan	55
ესპანეთი	16,2	Promede, Erocki, Prika	35
შვედეთი	9,7	NKA, KF, Dgrup	95
დიდი ბრიტანეთი	29,7	Tecko, Celeberi, Aeda	52

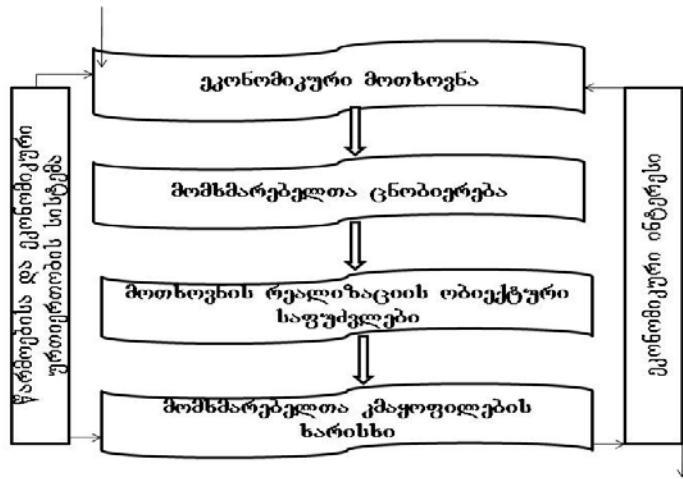
ამ ეკონომიკური ინტერესების ანალიზის შედეგად, იგი მიჩნეულია აგრარული წარმოშობის პროდუქციის წარმოების და მომხმარებლამდე წინწაწევის მთელი ჯაჭვის მიხედვით მატერიალური წარმოების სფეროს უმნიშვნელოვანეს მეთოდოლოგიურ პრინციპად.

ეკონომიკური ინტერესების ფართო ანალიზისა და განზოგადების შედეგად, მისი არსი განსაზღვრულია მიზეზ-შედეგობრივი კავშირებით და მატერიალური მოთხოვნების დაკმაყოფილების ერთიანობით. აღნიშნულია, რომ მატერიალური საშუალებების მოპოვების პროცესში ადამიანები შედიან ერთმანეთში სხვადასხვა სახის ურთიერთობაში: ბუნებასთან, ერთმანეთთან, ასოცირებულ ეკონომიკურ სუბიექტებთან, საზოგადოებასთან გარკვეული ინსტიტუციური სისტემის სახით, რომლებიც ფუნქციონირებენ გარკვეულ სფეროში და მათი რეალიზაციის გარკვეულ გარემოში. სუბიექტები, რომლებიც აერთიანებენ და აზოგადებენ თავის მატერიალურ მოთხოვნებს მეურნეობრიობის სუბიექტების ინტერესების მეშვეობით, იყენებენ მათი დაკმაყოფილების სხვადასხვა ფორმას, ეს კი განპირობებულია საწარმოო ძალებისა და წარმოებითი ურთიერთობების განვითარების დონით. ცალკეული ინდივიდის მატერიალური მოთხოვნების გაფართოებული ასპექტი მეურნეობრივი სუბიექტების საზღვრებამდე, მნიშვნელოვნად ახდენს მისი განმარტების მოდიფიცირებას. ამასთან დაკავშირებით, მკვლევარები ბრუნვაში იყენებენ ცნებას - „სამეურნეო სუბიექტების ეკონომიკური მოთხოვნები“, რომელიც ატარებს მის მახასიათებლებს (სქემა 1.3.1):

სქემა 1.3.1. ეკონომიკური მოთხოვნებისა და ეკონომიკური ინტერესების ურთიერთქმედება

ეკონომიკური ინტერესების პრობლემის კვლევასთან დაკავშირებული ლიტერატურის შესწავლისა და განზოგადებიდან გამომდინარე, მისი შინაარსი ახსნილია ობიექტურობისა და სუბიექტურობის ერთიანობის მიხედვით. მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ იგი მთლიანად წარმოდგენილია ინტერესების ფორმირების ეტაპებით, სადაც გამოყოფილია კიდევ ერთ ეტაპი – მოთხოვნის დაკმაყოფილება [73]. რადგან, თუ არ არის მიღებული უკუკავშირი ეკონომიკური მოთხოვნები რჩება მიუღწეველი. ეკონომიკური ინტერესის რეალიზაციის შეფასების კრიტერიუმად წარმოდგენილია ცხოვრების დონის და ეკონომიკის ფუნქციონირების განვითარების რაოდენობრივი - ზომიერი მაჩვენებლები (სქემა 1.3.2):

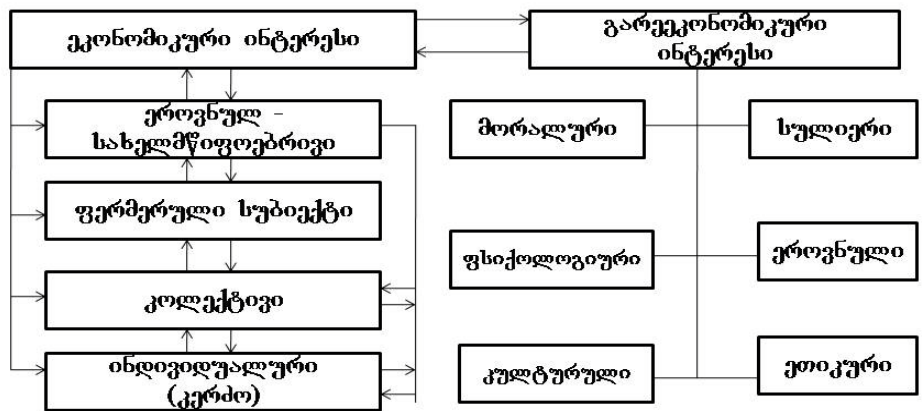

სქემა 1.3.2. ეკონომიკური ინტერესების სტრუქტურულ-ლოგიკური მოდელი

1.3.3 სქემაზე ასახული ალგორითმის მიხედვით დახასიათებულია საერთო სახის ეკონომიკური ინტერესების ურთიერთქმედება აგროსამრეწველო კომპლექსში სასოფლო-სამეურნეო საწარმოს მაგალითზე, რომელიც ასახავს მათ მთლიანობას, განყენებულობას და ურთიერთდამოკიდებულებას პიროვნების ინტერესების მიმართ, როგორც ეკონომიკური ინტერესები საწყისის (სქემა 1.3.3).

გაზიარებულია მტკიცება, რომ აგრარული საწარმოო პროცესის დეცენტრალიზაციის პირობებში შეუძლებელია პრიორიტეტის მინიჭება ერთი რომელიმე სახის ინტერესისათვის, რადგან ყველა სუბიექტის ინტერესები ურთიერთგადახლართულია და არ დომინირებს ერთი მეორეზე, ყოველი

მათგანის რეალიზაცია უნდა განხორციელდეს შეთავსებისა და შეთანხმების პრინციპებზე დაყრდნობით.

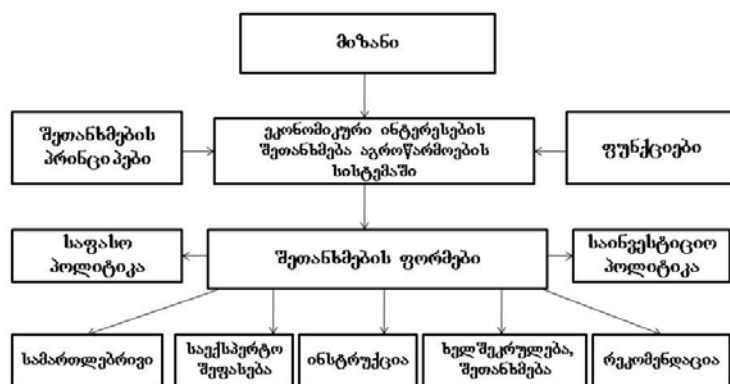

სქემა 1.3.3. ეკონომიკური ინტერესების ურთიერთქმედების სქემა სოფლის მეურნეობის წარმოების პროცესში [ადაპტირებულია რ. შეპიტკოს მიხედვით, 73. გვ.70]

აღნიშნულია შეთანხმებულობის კრიტერიუმის ობიექტური გამოკვლევის აუცილებლობა გარკვეული ტიპის მეურნეობის პროცესში, რომელიც უნდა ეფუძნებოდეს გაფართოებულ აღწარმოებას, ამავედროულად, სახელმწიფოს მხრიდან უნდა ხორციელდებოდეს ღონისძიებათა კომპლექსი, რომელიც უპასუხებს საზოგადოებრივი წარმოების სამეურნეო სუბიექტების ინტერესებს და ორიენტირებული იქნება მთლიანად საზოგადოების ინტერესების დაკმაყოფილებაზე. მიზანშეწონილადაა მიჩნეული, რომ სახელმწიფოს აგრარულ პოლიტიკაში აისახოს მასში მონაწილე სუბიექტების ინტერესების პირობები, სადაც დაცული იქნება ინტერესების დონეებს შორის რაციონალური თანაფარდობა, რომელიც შეესაბამება ეროვნულ სახელმწიფოებრივ ინტერესებს. მოცემული ამოცანის გადაწყვეტისას სახელმწიფო რეგულირება ეფუძნება არა იძულებას, არამედ ეკონომიკურ და სამართლებრივ ღონისძიებებს, ითვალისწინებს მეწარმეობის თავისუფლებას და მის ეკონომიკურ დამოუკიდებლობას. ასეთი მიზნების განხორციელება ეფუძნება (უნდა ეფუძნებოდეს) არამარტო აგრარული სფეროს ცენტრალიზებული მართვის სისტემას (სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მეშვეობით), არამედ ხორციელდება სახელმწიფო საბაზრო მექანიზმების გამოყენების საშუალებით.

აგროსაწარმოო სფეროში მონაწილეთა ინტერესების ოპტიმალური შეთანხმება სახელმწიფო ინტერესებთან აგრარული წარმოების გაფართოებისა და წარმოებული პროდუქტების საქონელმომოქცევის გაუმჯობესების უმნიშვნელოვანეს პირობას წარმოადგენს. ეკონომიკური ინტერესების შეთანხმების სტრუქტურირებული ელემენტები და ფაქტორები წარმოდგენილია სქემაზე 1.3.5.

საწარმოთაშორის (დარგთაშორის) სისტემაში ეკონომიკური ურთიერთობების რეალიზაციის დროს ინტერესების შეთანხმებულობა დიდად განაპირობებს აგროსამრეწველო წარმოების ეფექტიანობას და ემსახურება სურსათის წარმოებისა და მომხმარებლისთვის მიწოდების ერთიან ჯაჭვში მონაწილეთა სამეურნეო ერთეულების ინტერესების გათვალისწინებას და რეალიზაციას. ამისათვის ერთ-ერთ (თუ არა ერთადერთ) ეფექტიან მექანიზმად მიჩნეულია სურსათის საბითუმო ბაზარი.

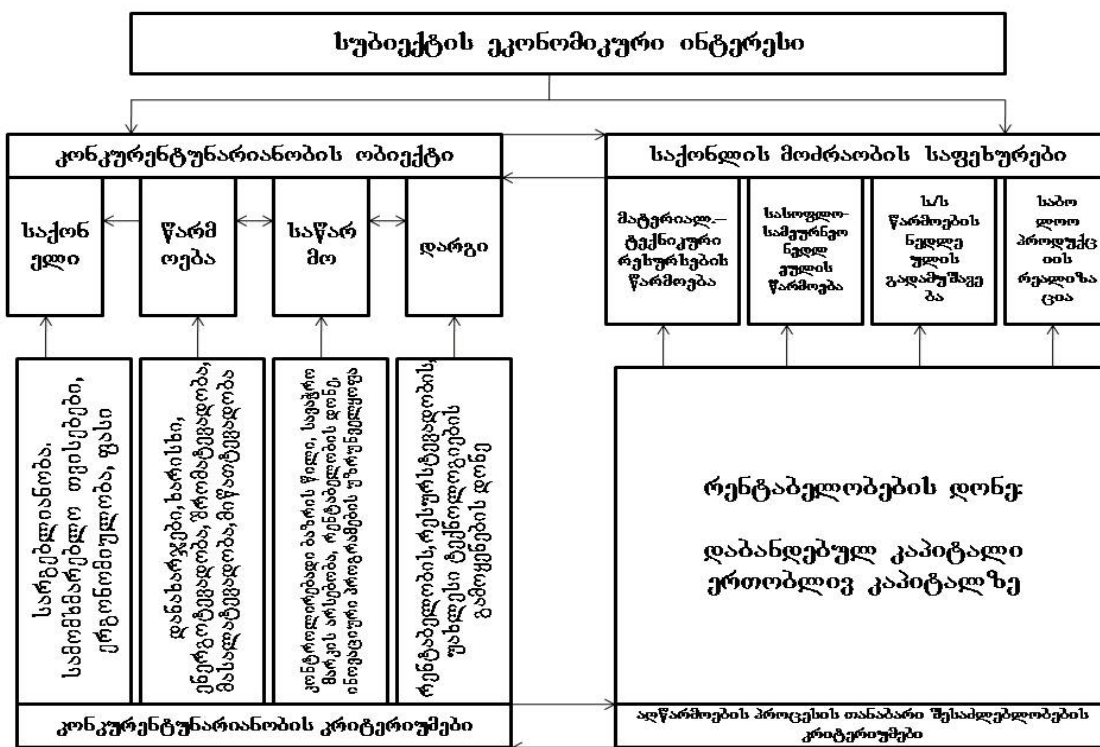
სქემა 1.3.5 ეკონომიკური ინტერესების შეთანხმებულობის პრინციპ-სქემა აგროინდუსტრიაში [ადაპტირებულია რ. შებიტკოს მიხედვით, 73. გვ.90]

მეურნეობრიობის სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების შინაარსი მათი პირად, ჯგუფურ და სხვა ინტერესებთან ურთიერთკავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება დახასიათებული და შეფასებულია მეურნეობრიობის სხვადასხვა სუბიექტების ინტერესების ერთიანობის გათვალისწინებით და ეკონომიკურ ინტერესთა სისტემის კრიტერიუმებით.

აქედან გამომდინარე, აგროსამრეწველო საწარმოთა სისტემა, რომელიც წარმოადგენს ერთიან ტექნოლოგიურ პროცესს, ერთდროულად წარმოადგენს დარგების კონგლომერანტს, რომლებიც ხასიათდებიან მათი კორპორაციული ინტერესებით. კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფის

ამოცანა ეხება მათი რაციონალური პარამეტრების დასაბუთებულ შერჩევას და შენარჩუნებას სამეწარმეო პროცესის ყველა სტადიაზე ურთიერთქმედების რეჟიმში და პარტნიორთა ეკონომიკური ინტერესების შეთანხმებით (სქემა 1.4.1).

1.4.1 სქემაზე წარმოდგენილ სისტემათა კრიტერიუმებით დახასიათებულია სურსათის წარმოებაში მონაწილე სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების შეთანხმებულობის ინდიკატორები, ერთიანი აღწარმოების პროცესში მონაწილეთა ტექნოლოგიური, სამომხმარებლო და ეკონომიკური პარამეტრები, რომელთა გაუთვალისწინებლობა იწვევს გაცვლის არა ურთიერთსარგებლიანობას, აღწარმოების პირობების განსხვავებულობას, ეფექტიანი მეურნეობრიობის წმინდა პროდუქციის გადანაწილებას ნაკლებად ეფექტიანზე.

სქემა 1.4.1 სურსათის წარმოებაში მონაწილეთა ინტერესების შეთანხმების ინდიკატორები

სასურსათო ბაზრის ფუნქციონირების სპეციფიკის, თავისებურებების, მასში მონაწილე სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების და პარტნიორობის დონის შეფასების კრიტერიუმების შესწავლის,

განზოგადების და ანალიზის შედეგად გაზიარებულია მტკიცება, რომ მატერიალურ წარმოებაში, მათ შორის სურსათის წარმოებასა და მომხმარებელამდე წინწაწვევის პროცესში მონაწილე სუბიექტების სამეურნეო საქმიანობის საერთო მიზანია, მასში მონაწილე ყველა სუბიექტის ეკონომიკური ინტერესის დაკმაყოფილება, რაც შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოცემული სისტემა უზრუნველყოფს ქვეყნის მოსახლეობის მოთხოვნების მაღალი ხარისხისა და რაოდენობის სურსათით მისაღებ ფასად დაკმაყოფილებას. ასეთი სისტემის ჩამოყალიბებაში სამეურნეო სუბიექტებზე არანაკლებ დაინტერესებულია სახელმწიფო, რომელიც პასუხისმგებელია უზრუნველყოს ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოება.

მეორე თავში, „სასურსათო ბაზარი მოსახლეობის კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფის სისტემაში და სტრუქტურაში“, შესწავლილი და განზოგადებულია სურსათის საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების სახელმწიფო რეგულირების მიზნები, მექანიზმები და შეფასებულია საბაზრო ეკონომიკის პირობებში აგრარულ სექტორზე სახელმწიფოს ზემოქმედების საკანონმდებლო ბაზის და ეკონომიკური მექანიზმების ეფექტიანობა, რადგან იგი თანამედროვე აგრარულ პოლიტიკაში უზრუნველყოფს დარგში ბიზნესის ფუნქციონირების ნორმალური ჩარჩოს ჩამოყალიბებას, განაპირობებს მასზე კანონმდებლობით დაშვებული კონტროლის დაწესებას და ცივილიზებული კონკურენციის პირობების შექმნას. სახელმწიფოს ეკონომიკური როლი აგრარული სექტორის განვითარებაში მდგომარეობს საკუთრებისა და მეურნეობრიობის ყველა ფორმის განვითარებაში, სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის მიღწევების დანერგვაში, შეკვეთებისა და კონტრაქტების სისტემის დამკვიდრების ხელშეწყობაში და სხვა. ასევე, მნიშვნელოვნად არის მიჩნეული სახელმწიფოს როლი მიზნობრივი კომპლექსური პროგრამების (სამეცნიერო – ტექნიკური პროგრესის მიღწევების წარმოებაში დანერგვა, მეცნიერული კვლევები, სელექცია, ინფრასტრუქტურის ელემენტების გაფართოება და ა.შ.) შემუშავებასა და მათი რეალიზაციის ორგანიზებაში.

შესწავლილია სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით მომარაგების ფართოდ გავრცელებული თანამედროვე ორგანიზაციული ფორმები და

გაანალიზებულია მათი ეფექტიანობა. სურსათის საბითუმო ბაზრების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების გათვალისწინებით, დახასიათებულია მათი ფუნქციონირების სპეციფიკა და გამოკვეთილია მათი როლი მოსახლეობისთვის წლის ნებისმიერ დროს სასურველი, მისაღებ ფასად ხარისხიანი პროდუქტებით უწყვეტად მიწოდების უზრუნველყოფაში, კერძოდ:

- **ინტეგრირებული ფორმირებები.** აღნიშნულია, რომ მწარმოებელსა და ბაზარს შორის თანამედროვე სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მოძრაობის პროცესში მონაწილეობს სპეციალიზებული ფირმების მთელი ინდუსტრია (სპეციალიზებული სტრუქტურები, პროდუქციის შეგროვება, გადამუშავება, დახარისხება, შეფუთვა და შენახვა, ტრანსპორტირება, სურსათით ვაჭრობა). მოცემულ სიტუაციაში კვების პროდუქტების უშუალო მწარმოებელს (ფერმერს) არანაირი კონტაქტი არ აქვს მის საბოლოო მომხმარებელთან, რაც აძლიერებს სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის უშუალო მწარმოებელზე, ფერმერზე გარედან ზემოქმედების შესაძლებლობას. რადგანაც, ეს პროცესი არის ობიექტური და ითხოვს მისი მართვის პერმანენტულ სრულყოფას. სურსათის წარმოებისა და მომხმარებლამდე მიწოდების ეფექტიანობის ამაღლების მიზნით იქმნება **ინტეგრირებული ფირმები**, რომლებიც თავის თავზე იღებენ სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის მოძრაობის მთელ ჯაჭვზე კონტროლის პასუხისმგებლობას, ანუ სოფლის მეურნეობაში წარმოებული პროდუქციის მინდვრიდან საბოლოო მომხმარებლამდე მიწოდების პროცესის უზრუნველყოფას. ასეთი კონტროლი ხორციელდება რამდენიმე ფორმით და ატარებს ვერტიკალური ინტეგრაციის საერთო მახასიათებლებს.

შესწავლილია ვერტიკალური ინტეგრაციის პროცესზე აგრარული წარმოების სპეციფიკის გავლენა, წარმოების გრძელვადიანი ციკლი, ბუნებრივ-კლიმატური პირობები, მოთხოვნისა და მიწოდების დაბალი ელასტიურობა, დაბანდებული კაპიტალის შედარებით დაბალი რენტაბელობა და გამოსყიდვის ხანგრძლივი პერიოდი, წარმოებული პროდუქციის გრძელვადიანი შენახვის შედარებითი შეუძლებლობა,

გამყიდველების დიდი რაოდენობა, ტექნიკურ-ტექნოლოგიური, ორგანიზაციულ-მმართველობითი სიახლეებისადმი დაბალი რეაქცია და ა.შ. ყოველივე ეს ხდის სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოებას საკმაოდ სარისკოს და არაპროგნოზირებადს. ვერტიკალური ინტეგრაცია, როგორც ორგანიზაციული ფორმა, განსაკუთრებით საწარმოო პროცესების კონტრაქტირების სახე, საშუალებას იძლევა სასოფლო-სამეურნეო წარმოების რისკების ნაწილის გადატანას ფერმერებიდან ინტეგრატორ ფირმებზე. რადგან, ამ შემთხვევაში იზრდება გასაღების გარანტია წინასწარ დადგენილი ფასებით. ამრიგად, ვერტიკალური ინტეგრაცია განსაზღვრული მოცულობით ხელსაყრელია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებლებისათვის. ამასთან, ვერტიკალური ინტეგრაცია აგროსაწარმოო სექტორში იწვევს დადებით სოციალურ მოვლენებს. მისი განვითარებით, ტრადიციული ფერმერული მეურნეობა რადიკალურად იცვლება. ფერმეები თანდათანობით კარგავენ კონტროლს საკუთარი პროდუქციის წარმოებაზე, რადგან ინტეგრატორი ფირმები მნიშვნელოვანი ხარისხით იღებენ საკუთარ თავზე პროდუქციის ფასის და სხვა ცვლილების რისკს. ამავდროულად, ფერმერი მის მიერ წარმოებულ პროდუქციას გადასცემს ინტეგრატორ ფირმას იმ ფასად, რომელიც სრულად უნაზღაურებს მასზე დანახარჯებს და უზრუნველყოფს მოგების გარკვეული სიდიდით მიღებას. ინტეგრაციის პროცესში ჩართული ფერმერის ტრადიციულად შესასრულებელი მრავალი ფუნქცია თანდათან გადადის ინტეგრატორ ფირმაზე. აქედან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ ფერმერი ნელ-ნელა კარგავს მცირე მეწარმის თვისებას და სულ უფრო იძენს დაქირავებული მუშაკის ფორმას. ზემოთ ჩამოყალიბებული პროცესის შედეგი არის ის, რომ იზრდება სასოფლო-სამეურნეო წარმოების კონცენტრაცია და, შესაბამისად ქვეყანაში მცირდება ფერმერული მეურნეობების რაოდენობა (ამავდროულად შენარჩუნებულია ოჯახური მეურნეობები). ფერმერი, რომელიც ეკუთვნის მსხვილ ინტეგრირებულ ერთეულს, ნაკლები ხარისხით ხდება დამოკიდებული ადგილობრივ თვითმართველობაზე, რაც იწვევს ტრადიციული სოფლის მეურნეობის წყობის რღვევას და სოფლად თვითმართველობის გავლენის შემცირებას ამ უკანასკნელის მის სამეურნეო საქმიანობაში ჩარევის თვალსაზრისით.

საკონტრაქტო სისტემა. საკონტრაქტო სისტემის ინტეგრაცია იშვიათად მოიცავს სხვადასხვა სახეობის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოებასა და გასაღებას. იგი არ მოიცავს პროდუქტებს, რომლებიც ექვემდებარება ხანგრძლივ შენახვას. ევროპის ქვეყნებში გამოიყენება კონტრაქტების სამი სახე: 1. კონტრაქტები შესყიდვის გარკვეული პირობებით; 2. კონტრაქტები, რომელთა საფუძველზე ინტეგრატორი (სამრეწველო ან სავაჭრო ორგანიზაცია) აწვდის ფერმერს ზოგიერთი სახის წარმოების საშუალებებს და ღებულობს მონაწილეობას წარმოების შესახებ ამ უკანასკნელის მიერ გადაწყვეტილების მიღებაში. იგი არ არის სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტის მფლობელი, სანამ აღნიშნული პროდუქტი იმყოფება ფერმერის მეურნეობაში; 3. კონტრაქტი, რომლის საფუძველზე ინტეგრატორი აწვდის წარმოების უმეტეს საშუალებებს, განსაზღვრავს როგორ უნდა მიმდინარეობდეს წარმოების პროცესი საკუთრივ ფერმერულ მეურნეობაში.

- **საბითუმო ბაზრები.** საბითუმო ბაზრების ძირითადი მიზანი მდგომარეობს იმაში, რომ საცალო ვაჭრობამ და საზოგადოებამ მიიღოს ერთი ხელსაყრელ ადგილზე განლაგებული ცენტრიდან სურსათის ფართო ასორტიმენტი, მათ შორის უცხოური წარმოების. საბითუმო ბაზარი არანაკლებ მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ფასწარმოქმნაში, ფასების დონის განსაზღვრაში და სტაბილურობის შენარჩუნებაში. ასეთ ბაზრებზე საკონტრაქტო და შიდა საბაზრო ფასები ყალიბდება ბოსტნეულზე, ხილზე, კარტოფილზე, მეცხოველეობის ძირითად პროდუქციაზე. სასურსათო ბაზრები ასევე ხელს უწყობენ სახელმწიფო საგარანტიო ფასების დონის შენარჩუნებას და სტაბილურობას. სურსათის საბითუმო ბაზრების ამოცანაა:

- მოვაჭრე ორგანიზაციებისათვის და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის მწარმოებლებისათვის ბაზარზე სავაჭრო ადგილით უზრუნველყოფა;

- პროდუქციის კონდინციამდე დაყვანისა და გასაყიდად მომზადების პირობების შექმნა;

- მყიდველების ინფორმირება;

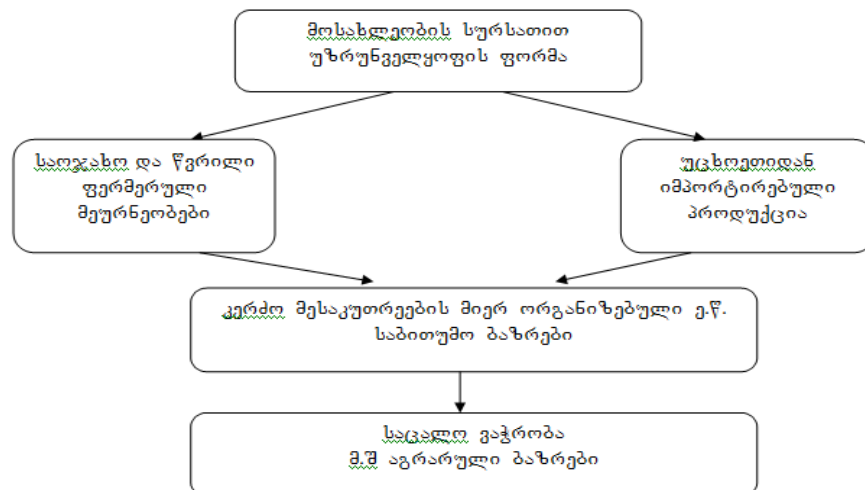
- გამყიდველებისათვის ინფრასტრუქტურული მომსახურება;

- და სხვა.

აღნიშნულია სურსათის საბითუმო ვაჭრობის ბაზრების როლის მნიშვნელობა განსაკუთრებით ისეთ ქვეყნებში, როგორცაა საქართველო, რომელიც ხასიათდება მცირე მიწიანი მეურნეობებით და წვრილი ფერმერული საწარმოებით. მიუხედავად ასეთი მდგომარეობისა, ისინი საჭიროებენ მათი კონცენტრირების ადგილის მიხედვით მომსახურების ცენტრების ფორმირებას და მათ მიერ წარმოებული პროდუქციის უდანაკარგოდ შენახვის, ტრანსპორტირების, გადამუშავებასა და გასაღების უზრუნველყოფას.

შესწავლილი და შეფასებულია საქართველოში მოსახლეობის კვების პროდუქტებით მომარაგების დღეს არსებული ფორმები. გამოკვეთილია ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა – მოსახლეობის მაღალ ხარისხიანი სურსათით უზრუნველყოფის უსისტემო პრაქტიკის აღმოფხვრა, რაც არასტაბილურს ხდის მოცემული ბაზრის ფუნქციონირებას და მოსახლეობისათვის შესაბამისი ხარისხის სურსათის მიწოდების რყევას დროში და სივრცეში, აღნიშნული მდგომარეობა ასახულია სქემაზე 2.3.2.

საქართველოს ოფიციალურ სტატისტიკურ ინფორმაციაზე დაყრდნობით, შესწავლილი და შეფასებულია ქვეყნის სასურსათო ბაზრების რაოდენობა და ტერიტორიული განლაგება. შესწავლილია ადგილობრივი წარმოების დინამიკის ტენდენციები როგორც ღირებულებით, ისე ნატურალურ გამოსახულებაში.

სქემა 2.3.2 მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის არსებული სქემა

დადგენილია, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქტის მოცულობა ღირებულებით გამოსახულებაში იზრდება, მაგრამ ნატურალურ მაჩვენებლებში მისი დინამიკა უარყოფითია. აქედან გამომდინარე, უფრო კორექტული იქნებოდა თუ ჩვენ დღევანდელი სასურსათო ბაზრის რესურსებით უზრუნველყოფის პრობლემას განვიხილავთ ნატურალურ მაჩვენებლებში.

ვინაიდან, აღნიშნული ზრდა ძირითადად განპირობებულია სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე ფასების ზრდით, ინფლაციით.

ქვეყნის მოსახლეობის სასურსათო უზრუნველყოფის მიღწეული დონის შეფასებისათვის სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების საფუძველზე, შესწავლილია ქვეყნის სასურსათო ბალანსი ადგილობრივი წარმოების, იმპორტის და თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტის საფუძველზე. რის მიხედვითაც ირკვევა, რომ მცირდება ეროვნული სასურსათო პროდუქტებით მოსახლეობის უზრუნველყოფის დონე, იმპორტირებული სურსათის მოცულობის ზრდის კვალობაზე.

მესამე თავში, „ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ორგანიზაციული სტრუქტურის მოდელი“, შესწავლილია სურსათის საბითუმო ბაზრის ფორმირების მექანიზმები, ბაზრის ფუნქციონირების თავისებურება და სპეციფიკა. გაანალიზებულია სხვადასხვა დონის შესაძლებლობები და ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორებით გამოწვეული წინააღმდეგობები.

ევროპის ქვეყნების პრაქტიკული გამოცდილების გათვალისწინებით, ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის სურსათით მომარაგების ცივილიზებულ ურთიერთობებზე დამყარებულ განვითარების პერსპექტიულ მიმართულებად მიჩნეულია სავაჭრო სტრუქტურების საქონელმწარმოებლებთან და ფინანსურ ინსტიტუტებთან ინტეგრაცია, რაც საშუალებას იძლევა უფრო მოქნილად გაეცეს პასუხი გარე გარემოს როგორც დადებით, ისე უარყოფით ფაქტორებს, კერძოდ:

- ✓ პოლიტიკური გარემოს ფაქტორები;
- ✓ ეკონომიკური გარემოს ფაქტორები;
- ✓ ტექნოლოგიური გარემოს ფაქტორები;
- ✓ სოციალური გარემოს ფაქტორი;

სადისერტაციო ნაშრომში განხილულია პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში ყველაზე საუკეთესოდ მიჩნეული და ევროპის ქვეყნებში აღიარებული სურსათის საბითუმო ბაზრის ესპანური მოდელი „მერკასა“, რომელიც აერთიანებს საბითუმო ბაზრებსა და 20-ზე მეტ სტრუქტურას. განხილულია ამ მოდელზე დაფუძნებული რუსეთის ფედერაციაში (ვოლგოგრადის) და ბელორუსიის (მინსკი) სასურსათო ბაზრები, სადაც საბაზო მოდელად აღებული იქნა ვალენსიის საბითუმო ბაზარი „მერკავალენსია.“ ამ მოდელის შესწავლისას გამოვლენილ იქნა ისეთი უპირატესობები, რომლებიც მისაღები გახდა პოსტსაბჭოთა სივრცის ქვეყნებისათვის (რუსეთის ფედერაცია, ბელორუსია, უკრაინა, ყაზახეთი), კერძოდ:

1. სურსათის საბითუმო ბაზრის ქსელი ესპანეთში შედარებით ახალგაზრდა ფორმირებაა და მოიცავს მსოფლიოს საუკეთესო გამოცდილებას.

2. სურსათის საბითუმო ბაზარი „მერკავალენსია“ თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით შეიქმნა ეკონომიკურად და სოციალურად ხელსაყრელ ტერიტორიაზე განვითარებისა და მოდერნიზაციის პერსპექტივების გათვალისწინებით.

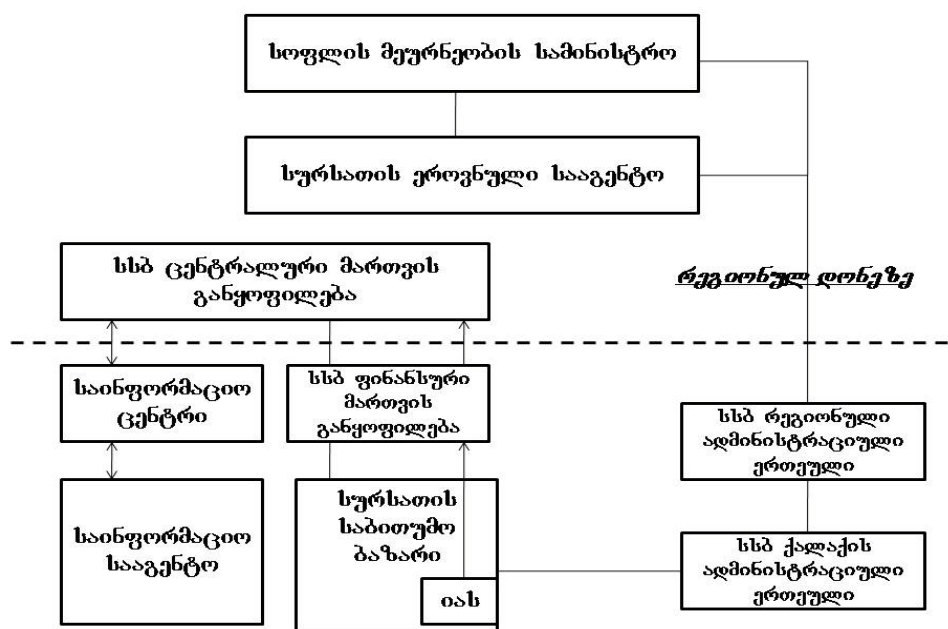
3. სურსათის საბითუმო ბაზარი „მერკავალენსიის“ სერვისულ ქსელში შედის 100-ზე მეტი სუბიექტი და ის სრულად მოიცავს მომხმარებელთა ფართო ინტერესებს;

4. საბითუმო ბაზრის აქციების 51%-ს ფლობს ადგილობრივ მუნიციპალიტეტი და სხვა.

ერთიანი სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირების პროცესში გამოყენებულ იქნა ეტაპობრივი მიდგომა:

პირველი ეტაპი - სურსათის საბითუმო ბაზრის (სსბ) სასტარტო მოდელის ფორმირება. ამ ეტაპს გააჩნია ისეთი მნიშვნელოვანი ნიშნები, როგორცაა შესაბამისი ცენტრალური, ლოკალური და შიდა (საკუთარი) საკანონმდებლო ბაზის ფორმირება, რითაც ხორციელდება ბაზრის

ორგანიზაციის მართვა. სურსათის საბითუმო ბაზრის ორგანიზაციის პროცესი, რომელიც ეფუძნება სასურსათო საბითუმო ბაზრის სისტემის მართვას (სქემა 3.1.1), საკუთრივ მოიცავს ბაზრის სტრუქტურას და მისი ფორმირების მექანიზმის ორგანიზებას, რომელშიც გაწერილია სტრუქტურული ერთეულები და ითხოვს: დაგეგმვას, პროექტირებას, მშენებლობას, ტექნოლოგიური რეგლამენტის დადგენას და სხვა აუცილებელი მიმართულებების ფორმირებას.

სქემა 3.1.1 სურსათის საბითუმო ბაზრის მართვის სქემა

სსბ – სურსათის საბითუმო ბაზარი

იას – ინფორმაციის ანალიტიკური სამსახური

მეორე ეტაპი - ხასიათდება სურსათის საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების დაწყებით და მოიცავს სამართლებრივი საფუძვლებს, გარე მართვისა და კოორდინაციის სისტემების არსებობას, სადაც გათვალისწინებული უნდა იყოს ისეთი აქტუალური პროცესები, როგორიცაა:

➤ სურსათის საბითუმო ბაზრის ეროვნული ქსელის პროგრამების მექანიზმის ფორმირება;

➤ ქვეყნის სურსათის საბითუმო ბაზრის ჩართვა სურსათის რეგიონალურ და მსოფლიო კავშირში (პერსპექტივა);

➤ საბითუმო მოვაჭრეების ძალებით განხორციელებული საერთაშორისო მიწოდების კომუნიკაციის ფორმირება;

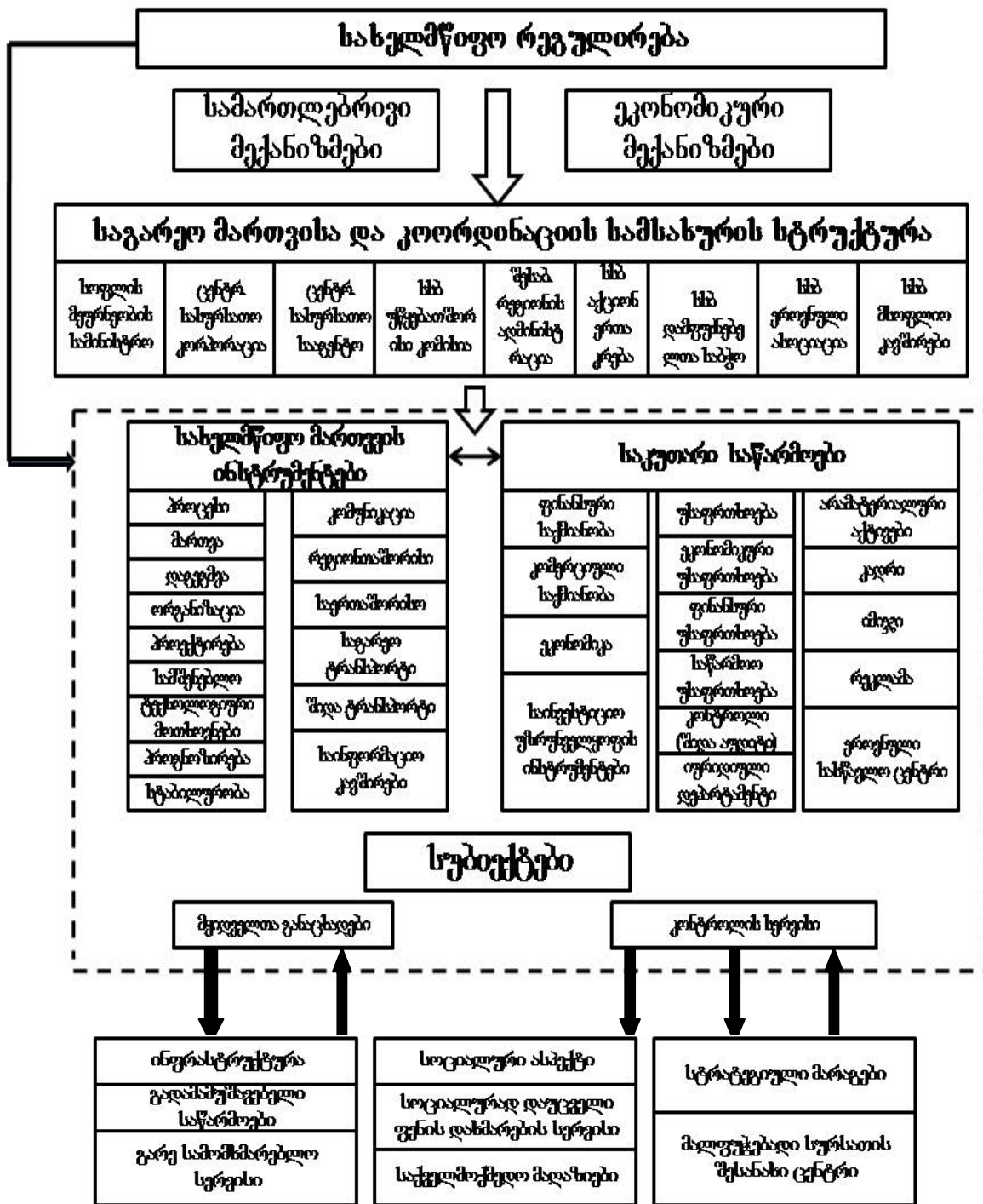
➤ რეგიონთაშორისი სასაქონლო ნაკადების განხორციელება იმ მიზნით, რომ დაცული იქნეს სურსათის ყიდვა-გაყიდვის ბალანსი. და სხვა

მესამე ეტაპი - მოიცავს ყველაზე რთულ, თუმცა სასარგებლო პერიოდს. ამ დროისათვის უკვე მიღებულია სურსათის საბითუმო ბაზრის ფორმირების და ექსტენსიური განვითარების გარკვეული გამოცდილება, რომელიც გავლილი პერიოდის ანალიზისა და შეფასების შესაძლებლობას იძლევა. აღნიშნული ანალიზი კი განსაზღვრავს სურსათის საბითუმო ბაზრის ინტენსიურ ფორმებზე გადასვლის პოლიტიკას და მის განხორციელებას. ამ პერიოდში უნდა მოხდეს სურსათის საბითუმო ბაზრის სახელმწიფო რეგულირების მექანიზმების ფორმირება და ბაზრის ორგანიზაციაში, მართვაში, დაგეგმვაში ვაჭრობის პროგრესული ტექნოლოგიების დანერგვა, რომელსაც ექნება ციკლური ხასიათი და არ შემოიფარგლება ერთჯერადი ოპერაციებით და სხვა.

მეოთხე ეტაპზე - ძირითადი ყურადღება უნდა დაეთმოს განვითარების სტაბილიზაციას და ინტენსიურობას. სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების სისტემური ანალიზი და მისი მართვის მექანიზმში წინააღმდეგობების თავიდან აცილების ღონისძიებების გატარებას. ამ მიზნით რეკომენდებულია სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირებისა და განვითარების სტრატეგიის შემუშავების აუცილებლობა (სქემა 3.1.2). სასურსათო საბითუმო ბაზრის ეფექტიანი ფუნქციონირების მიღწევაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია სახელმწიფო რეგულირებას, მის ხელთ არსებული პირდაპირი და არაპირდაპირი - სამართლებრივი და ეკონომიკური მექანიზმებით.

ორივე მიმართულება თანაბრად აქტუალური სურსათის საბითუმო ბაზრის ფორმირებისა და ფუნქციონირების უზრუნველსაყოფად. თუმცა, როგორც ნახაზიდან ირკვევა სახელმწიფოს ჩარევა სურსათის საბითუმო

ბაზრის ფორმირებაში ვლინდება შესაბამისი სამართლებრივი ბაზის შექმნაში. რაც გამოიხატება სპეციალური საკანონმდებლო აქტების შემუშავებაში, რომელიც უნდა იყოს ადაპტირებული ევროპის ქვეყნების შესაბამისი კანონმდებლობასთან.

სქემა 3.12 სურსათის ცენტრალური საბითუმო ბაზრის სტუქტურა (ადაპტირებულია გ.ა. დემიდოვის მიხედვით [60, გვ. 90])

რასაკვირველია, სურსათის საბითუმო ბაზრის ჩამოყალიბებისა და განვითარების ოთხი ეტაპი სრულად ვერ აღწერს იმ მდგომარეობას და პრობლემებს, რომლებიც შეიძლება წარმოიქმნას სურსათის საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების და განვითარების პროცესში, რაც განპირობებულია მისი ფუნქციონირების სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორებით. სასურსათო საბითუმო ბაზრის განვითარების პროცესში, მისი ფუნქციონირების სუბიექტური და ობიექტური ფაქტორების გათვალისწინებით, წარმოდგენილია ერთიანი სასურსათო საბითუმო ბაზრის ორგანიზაცია (ორგანიზაციული სქემა 3.1.3) - სურსათის საბითუმო ბაზრის ევროპული მოდელის ანალოგი, რომელიც დაედო საფუძვლად ესპანეთის და სხვა ქვეყნების გამოცდილებას.

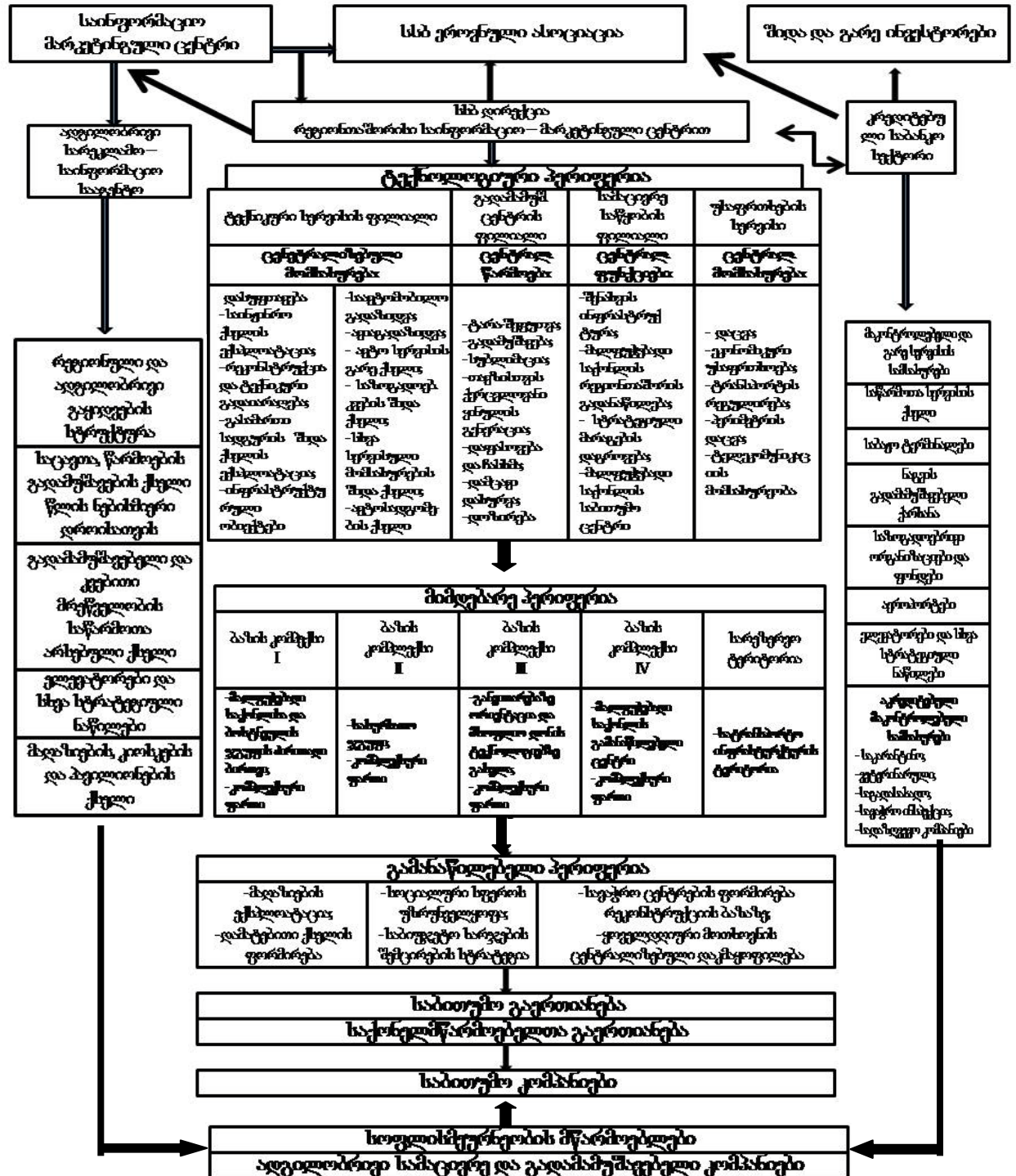
ასეთი სახით შექმნილი სასურსათო საბითუმო ბაზრები საშუალებას იძლევა უზრუნველყოფილ იქნეს ქვეყანაში სასურსათო ბაზრის გაჯერება, მოხდეს ძირითადი სასურსათო პროდუქტების შედარებითი გაიაფება ფასებისა და გაყიდვების მოცულობის ვარიაციების გზით. ამისათვის საკმარისია ცენტრალური მმართველი ორგანოების შესაბამისი დაინტერესის პირობებში საკმაოდ მოკლე დრო - 3 წელი, რომ ჩამოყალიბდეს ქვეყანაში ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზარი, რომელსაც შეუძლია გადაწყვიტოს მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის პრობლემა დროსა და სივრცეში. ეს კი არის ქვეყნის სოციალური სტაბილურობის უმნიშვნელოვანესი ასპექტი.

ასევე, დიდი მნიშვნელობა აქვს, რომ სურსათის საბითუმო ბაზრის ადმინისტრაციას გააჩნდეს შესაძლებლობა ჩაწვდეს და გამოხატოს მზადყოფნა გარე გარემოს სწრაფცვალებადობის პირობებში ადაპტაციისთვის, გამოავლინოს საერთო კანონზომიერება და მიიღოს შესაბამისი გადაწყვეტილება.

საერთო დასკვნა, რომელიც გამომდინარეობს სურსათის საბითუმო ბაზრის შესახებ მსჯელობიდან, მდგომარეობს იმაში, რომ სურსათის საბითუმო ბაზრის ფორმირების მექანიზმების წარმოდგენილი ტიპური სტრუქტურა მოიცავს შიდა და გარე დონის საჭირო პროცესებს, რომლებიც მონაწილეობენ სურსათის საბითუმო ბაზრის ყველა ელემენტის შექმნაში,

ასაბუთებენ საბითუმო ბაზრის მექანიზმების ფორმირების ორი ფაზის არსებობის აუცილებლობას - განვითარების ექსტენსიურ და ინტენსიური ფაზას.

სქემა 3.1.3 ერთიანი საბითუმო სასურსათო ბაზრის ორგანიზაცია (ორგანიზაციული სქემა) (ადაპტირებულია გ.ა. დემიდოვის მიხედვით [60, გვ. 93])

როგორც თეორიული წყაროების განზოგადებამ და პრაქტიკული გამოცდილების შესწავლამ გვიჩვენა, სასურსათო საბითუმო ბაზრის შექმნა საშუალებას მისცემს ქვეყანას უზრუნველყოს სახელმწიფო სახსრების მინიმალური დანახარჯებით სასურსათო ბაზრის სტაბილურობა და სასურსათო უსაფრთხოება. სახელმწიფო თავის მხრივ ღებულობს სურსათზე ფასების სტაბილურობას და საგადასახადო დაბეგვრის რეგულირების ფრიად ეფექტიან ინსტრუმენტს, მათ შორის პროდუქციის ხარისხზე კონტროლისა და სერტიფიცირების შესაძლებლობებს. თავის მხრივ, საბითუმო და საცალო მოვაჭრეები მოცემული ტიპის ბაზრის სახით ღებულობენ მექანიზმებს, რომელიც აერთიანებს მათ ძალისხმევას ქვეყნის მოსახლეობის კვების პროდუქტებზე მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად.

III. ძირითადი დასკვნები

სასურსათო საბითუმო ბაზარი, როგორც აგრარული ბაზრის უმნიშვნელოვანესი მექანიზმი (ინსტიტუტი) ავლენს ყველა იმ თვისებას, რაც გააჩნია ეკონომიკურ ორგანიზაციას. სასურსათო საბითუმო ბაზარი, როგორც ბაზრის ერთ-ერთი სპეციფიკური ფორმა წარმოადგენს სასოფლო-სამეურნეო წარმოშობის რესურსების წარმოების, განაწილების და მასთან დაკავშირებულ კოორდინაციის მექანიზმს, ინსტიტუტს. იგი უზრუნველყოფს კონკურენტული ურთიერთობების ფართო შესაძლებლობებს, რომ მასში შემავალმა თითოეულმა სუბიექტმა მიაღწიოს საკუთარი ინტერესების რეალიზაციას. ეროვნული საბითუმო სასურსათო ბაზრის ფორმირება ხელს უწყობს შესაბამისი საწარმოო და არასაწარმოო ინფრასტრუქტურის ერთიანი სისტემის სახით ჩამოყალიბებას, შედეგად იზრდება ერთობლივად, შეთანხმებულად ფუნქციონირების ეფექტიანობა. მთლიანობაში კი ყოველივე ეს ხელს შეუწყობს ქვეყნის განვითარების ყველაზე აქტუალური სოციალური პრობლემის მოგვარებას – სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოებას, მომხმარებელამდე უწყვეტ და სტაბილურ, მოთხოვნის შესაბამისი ხარისხით, ხელმისაწვდომ ფასად მიწოდებას.

ჩატარებულმა სადისერტაციო კვლევამ საშუალება მოგვცა ჩამოგვეყალიბებინა როგორც თეორიულ - მეთოდოლოგიური და მეთოდური, ასევე პრაქტიკული დასკვნები შემდეგნაირად:

1. თანამედროვე სასურსათო ბაზრის თავისებურებაა ის, რომ იგი თანდათან შორდება მის სრულყოფილ ტიპს და იძენს ოლიგოპოლიური ბაზრის შინაარსს. ეს განპირობებულია თანამედროვე გლობალიზაციისა და ქვეყნებს შორის ინტეგრაციული პროცესების მზარდი ტემპებით. ასევე, სავაჭრო და საწარმოო კაპიტალის შეღწევით აგრარულ სფეროში და სურსათის წარმოების კორიზონტალური და ვერტიკალური ინტეგრაციული პროცესების გაძლიერებით;

2. აგროსასურსათო სფეროს სუბიექტების ეკონომიკური ინტერესების არსობრივი მრავალკრიტერიული სისტემის მიხედვით ეკონომიკური ინტერესები ხასიათდება, როგორც აღწარმოების პროცესის სისტემის ისტორიულ-სოციალური და ეკონომიკური კატეგორია, განპირობებული საწარმოო ძალებისა და საწარმოო ურთიერთობების განვითარებით და ინდივიდების მატერიალური მოთხოვნილების გაფართოებით მეურნეობების სუბიექტების ეკონომიკურ მოთხოვნილებამდე.

3. აგრარული ბაზრის სუბიექტების ეკონომიკური პარტნიორობის შეფასების კრიტერიუმების ანალიზის მიხედვით გამოვლინდა, რომ ბაზრის სუბიექტების ეკონომიკური პარტნიორობა იძლევა სურსათის წარმოებისა და მომხმარებლამდე წინწაწევის ყველა მონაწილის გაფართოებული აღწარმოების თანაბარ შესაძლებლობას, ვინაიდან ის გამომდინარეობს ურთიერთშეთანხმებულობის კრიტერიუმის ფართო ცნებიდან და პირდაპირ განსაზღვრავს საწარმოს ფინანსურ მდგომარეობას და მის უნარიანობას პასუხი გასცეს ყველა მის ვალდებულებებს, მათ შორის პირველ რიგში მოცემულ სამეურნეო ერთეულში დასაქმებული პირების მიმართ.

4. სურსათის საბითუმო ბაზრის ფუნქციონირების სახელმწიფო რეგულირების მიზნების, მექანიზმების და მეთოდების ფორმირება და კომპლექსური განხორციელება წარმოადგენს თანამედროვე სასურსათო საბითუმო ბაზრის ეფექტიანად ფუნქციონირების გარდაუვალ აუცილებლობას. ვინაიდან, საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების პირობებში, სახელმწიფო წარმოადგენს მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფის გარანტს და შედეგად, სოფლის მეურნეობის განვითარების პროცესის სრულფასოვან მონაწილეს, რადგან

სოფლის აღწარმოების ყველა პრობლემების გადაწყვეტა მხოლოდ სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების ძალისხმევით შეუძლებელია საზოგადოებისათვის კარგად ცნობილი სპეციფიკური, ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების არსებობის გამო.

5. სოფლის მეურნეობის პროდუქტებით მოსახლეობის მომარაგების მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში ფართოდ გავრცელებული თანამედროვე ორგანიზაციული ფორმების და მათი ფუნქციონირების სპეციფიკის შესწავლით გამოკვეთილია მათი ეფექტიანობა და როლი, რომელსაც ისინი ასრულებენ ქვეყნის მოსახლეობის სასურველი, ხარისხიანი პროდუქტებით უწყვეტად და მისაღებ ფასად მიწოდებაში წლის ნებისმიერ დროს.

6. სურსათის საბითუმო ბაზრის ფორმირების პირობებში აგრარული ბაზრის თანამედროვე მდგომარეობის შესწავლის და ანალიზის შედეგად, შემუშავებულია ქვეყნის ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ჩამოყალიბების პროცედურები და ეტაპები, მისი ფუნქციონირებისას არსებული პრობლემების გადაწყვეტის გზები. ასევე სქემის სახით მოცემულია სურსათის საბითუმო ბაზრის ორგანიზაციის (შექმნის) პროცესი, რომელიც ითვალისწინებს სასურსათო საბითუმო ბაზრის სისტემის რეგულირებას სახელმწიფოს ეკონომიკური ინტერესების გათვალისწინებით, საკუთრივ მოიცავს ბაზრის სტრუქტურას და მისი ფორმირების მექანიზმის ორგანიზებას.

7. გამოკვეთილია სურსათის საბითუმო ბაზრის, როგორც სისტემის შექმნისა და განვითარების ძირითადი მიმართულებები, მათი ფუნქციონირების სპეციფიკა, პრინციპები და შემოთავაზებულია სურსათის ეროვნული საბითუმო ბაზრის შექმნის, ფუნქციონირებისა და განვითარების ალგორითმი (მოდელი).

და ბოლოს, ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირების პრობლემა არ უნდა შემოიფარგლოს მხოლოდ ცალკეული ავტორების კვლევებით, არამედ მან უნდა გამოიწვიოს შესაბამისი ორგანოების ინტერესი, რათა რეალურად განხორციელდეს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების, მათ შორის აგრარული პოლიტიკის განხორციელების მიმართულებებში ღირსეული ადგილი. კიდევ ერთხელ გაგუსვამთ ხაზს განვითარებული ქვეყნების პრაქტიკას და ავლნიშნავთ, რომ ერთიანი ეროვნული სასურსათო საბითუმო ბაზრის ფორმირება არის დღეს ყველაზე უფრო აქტუალური და ეფექტიანი ფორმა ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების

უზრუნველყოფისა და მოსახლეობის კვების პროდუქტებზე მოთხოვნის სრულფასოვანი დაკმაყოფილების მექანიზმი.

სადისერტაციო თემაზე ავტორის მიერ გამოქვეყნებულია შემდეგი ძირითადი ნაშრომები:

1. სურსათის ეროვნული ბაზრის ფორმირების ორგანიზაციული პრობლემები, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საერთაშორისო კონფერენციის მასალები, მოხსენება/სტატია, თბ. 2011 წელი.
2. სასურსათო ბაზრის ფორმირება, როგორც ქვეყნის სასურსათო უსაფრთხოების გარანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი/პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საერთაშორისო კონფერენცია, მოხსენება/სტატია, თბ.2012.
3. სასურსათო ბაზრის ადგილობრივი წარმოების პროდუქციით გაჯერების შესაძლებლობათა ანალიზი, ქუთაისის უნივერსიტეტი, საერთაშორისო კონფერენცია, მოხსენება/სტატია, ქუთ. 2012.
4. სურსათის საბითუმო ბაზარი მოსახლეობის კვების პროდუქტებით უზრუნველყოფის საკვანძო ინსტრუმენტი, სტატია, ჟურნალი „გადასახადები“, თბ. 2013.
5. სასურსათო საბითუმო ბაზარი სურსათის წარმოებასა და მომხმარებლამდე წინწაწევის ჯაჭვში მონაწილეთა ინტერესების რეალიზაციის მექანიზმი, სტატია თანავტორობით, ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, თბ. 2013.

SOKHUMI STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ECONOMICS AND BUSINESS

SHORENA KHUBUNAIA

**Unified National Wholesale Food Market
In the System of Food Provision for Population**

The thesis herald

**Presented to obtain
Academic degree of Doctor of Economics**

Tbilisi 2013

The thesis is performed in Sokhumi State University

On the faculty of Economics and Business

Research Supervisor

REVAZ KHAREBAVA

Director of the Research Institute of Sokhumi State University, Doctor of economic sciences, full professor

Experts:

MADONA GELASHVILI

Doctor of economic sciences, Associate professor in Sokhumi State University

VAKHTANG BURDULI

Scientist in the institute of economics after Paata Gugushvili in Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Doctor of Economic Sciences, professor

Reviewers:

DEVI SHONIA

Doctor of economic sciences, Associate professor in Sokhumi State University

SLAVA PETELAVA

Doctor of economic sciences, Associate professor in Grigol Robakidze University

The thesis will be maintained in July 2013 – at 15:00, at the meeting of dissertation council in Sokhumi State University, faculty of economics and business. Address: 9, Ana Politkovskaya str., floor IV, presentation room.

Scientific secretary of dissertation council, doctor of economics, associate professor in Sokhumi State University

MADONA GELASHVILI

I. General Description of Thesis

Topic urgency. Completely new conditions of the economical development of the country, it's striving for integration in the unity of EU countries, requires the development of economic sectors and institutes of inter-sector relations. Among these problems, food production, its provision for population with appropriate quality, quantity and at a reasonable price and the social stability of it occupies the special place. The stable provision of contemporary society with food requires systemic approach and introduction of unified chain from producing agricultural products to consumers, the continuity of its provision and formation of unified management system. This problem represents the subject of special concern in the economic policy of any state.

The first and the main prerequisite of the formation of national food market is the growth in agriculture. In economical literature, press and electronic sources of information, the issues of agricultural growth of the country and the food market saturation are widely considered. At the same time, most of them do not represent the real conditions, forms and methods of problem resolution and the sequence of their use. Especially the fact that financial and price levers are considered as the panacea of country's food market saturation and such an urgent issue as the forms and methods of resolving organizational problems in food market formation are remained beyond attention.

While conducting the complex research of various directions in the field of food market formation of a state, the tendencies of modern world food market formation and the dynamic of price changes (increase) on food products, should be considered. In our country today's disadvantages of food market is due to descending tendency of local food production and growth of import. In the complex of the most important measures to solve the problems of this direction, organizational forms (institutes) to move the food products produced in national agriculture and from local production of raw materials forward to customers, occupy the special place. Among them wholesale food market occupies a great (crucial in some cases) place in the leading states of contemporary world.

Existence of national wholesale food market together with the rest analogical organizational forms and structures, have quite high impact on both, on the growth of agricultural production and on the raising interest in food production by agricultural entities (as the result of formation

guaranteed market), also on the establishment of manageable (adjustable) organizational system for moving forward the production.

In the formation of unified chain (wholesale food market) from food production to provision for consumers, the coincidence of the interests of the process participants has a special place, as far as engagement of each previously independent participants of food market in the organized system of food industry is stipulated by their individual and group interests. Therefore, explaining the content of economic interests of farming entities, interconnectedness and interdependency of their personal, group and other interests, the unity of interests of different farming entities and their contradictions, represent the evaluation and serious theoretical premise of argumentation criteria for their cohesion level.

The fact, that in our country the (interdisciplinary) links between agricultural farms do not exist, causes the research-actuality of the given topic, derived from the necessity of functioning agrarian market space participants' agricultural-industrial organizations and from the common final goal.

The above mentioned makes it urgent to resolve the problem of developing and improving organizational system (institute) for supplying population of the country with food. In order to introduce and develop in Georgian reality, analogically to developed and post socialist states, institutional form of supplying population with food - **national wholesale food market**.

The extant of problem study. In the 90-ies of the XX and in the first decades of the XXI centuries, many Georgian scientists dedicated their scientific works to investigate the separate issues of agro-food sector, agriculture and provision of society with food. Among them should be denoted: Andghuladze R., Asatiani R., Bakhaia M., Benia Sh., Giorgadze H., Gogokhia R., Kiknavelidze A., Koghuashvili P., Kuntchulia T., Petelava S., Karkashadze N., Keshelashvili O., Tchitanava N., Kharebava R., Kharaishvili E. and others. Also the aspect (institute) of establishment market economic relations and conducting successful reforms in agro-food sector, as actual as systemization in time and space of continuous and stable procedure of providing population with agricultural production, appeared beyond the researchers' attention. From our point of view this hinders considerably the provision of systemic approach to supplying food for population.

The field of researching agricultural problems - formation of wholesale food national market, requires great efforts from the state as the practice shows it. Judging from the practical experience, the state should take initiative to form such kind of market, should ensure financial

expenses, support to interest and integrate private sector in this field, optimize management, legislative and regulatory functions and resolution of other fundamental issues.

Research purpose and tasks. The objective of research is - to develop methodological and practical basics for formation of unified national wholesale food market on the basis of logical approaches, the practical implementation of which should support the realization of interests of economic entities acting with united efforts in the system of wholesale food market functioning.

Considering the research objectives the following tasks had been set to be resolved:

- Analyzing, evaluating and generalizing theoretical, methodological and practical approaches, modern concepts of national food market functioning and argumentation of author's position;
- Analysis and evaluation of the economic interests' realization mechanism of the participants in the chain of agricultural products local farming and moving them forward to consumers using the wholesale food market and determination of improvement directions in realization conditions;
- Studying, and generalizing the systems and structures used in modern developed countries of food industry and customers supplementation; developing author's views;
- Revealing, analyzing and evaluating the effectiveness criteria of economic partnership between agrarian market entities;
- Analysis and evaluation of state regulation purposes, forms and mechanisms in the functioning of wholesale food market and defining the ways of their improvement;
- Analysis and evaluation of usage extent of the existed potential in the processes of country's food market saturation with products, establishment and evaluation of the main subjective and objective factors influencing on the strengthening of its abilities;
- Evaluation of the role of suggested model of unified national wholesale food market from the point of ensuring country's food security;
- Setting the general mechanisms, principles and phases of wholesale food market formation;
- Formulation of the formation and realization phases of unified national wholesale food market model.

Research problem. The research problem is the relations between participants in functioning of country's unified national wholesale food market and directions of their improvement.

Research object. The research object is the process of agro-food market reproduction and the mechanism of food supply for population - the national wholesale food market and social-economic processes in it.

Theoretical and methodological basics of the research. Theoretical and methodological basics of the research are the works of economic sciences classics, the researchers of appropriate problem in national and foreign sciences. The works of different scientific –research institutions about the problems of agricultural market functioning, the appropriate materials published by annual special magazines and printed media, publications where the analysis and evaluation of EU and Post soviet countries' practical experiences are represented.

Empiric basics of the research. The empiric basics of the research are the materials of Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, National Food Agency, Ministry of Agriculture of Georgia, National Statistics Office of Georgia. Different economical methods are used to process the theoretical and methodological issues and resolve separate problems, to justify the topic urgency, to determine research objectives and tasks, to form the wholesale food market. Privately: Analysis, factors of production and amount comparison, study of dynamic and others. The field observation results on the processes of food markets' functioning acting in Tbilisi area and other factors are also used in research.

The main findings of the research. To maintain the dissertation, the following scientific results and combination of main theses representing the personal findings of researcher, will be presented:

1. As the result of analyzing market and market relations, the tendencies of changing concept of contemporary food market have been revealed. It is denoted that agrarian market is gradually distancing from its fluent type and is gaining the content of oligopoly market that is due to the increasing pace of modern globalization and integration processes between states, also penetration of trade and industrial capital in agricultural sector and horizontal and integration processes in food industry.

2. Essential multi-criteria system of the economic entities in agro–food sector is evaluated, according which the interests are characterized as historical-social and economical category of reproduction process system, stipulated by development of industrial forces and industrial relations and extension of human material requirements up to farming entities’ economic requirements.
3. The evaluation criteria of economic partnership of agrarian market entities is presented and it is concluded that economic partnership of market entities gives equal opportunity to produce food and move it forward to consumer, to participate in this process and support realization of economic interest of all participants, as it ensues from the wide concept of coordination criteria, it directly determines financial condition of enterprise and its ability to respond to all internal and external commitments.
4. As the result of studying the State regulation purposes, mechanisms, and methods of wholesale food market, it is considered that state regulation of wholesale food market is inevitably necessary. Because in the conditions of market economic relations, the state itself is responsible for the stable provision of population with food and for this purpose it represents the proper participant of agricultural development; as far as the resolution of all the problems in rural reproduction is not affordable only with the efforts of agricultural enterprises, especially in the reality of Georgia today, when the most part of agrarian enterprises are presented as family (farming) farms, which are still featured with low organizational –entrepreneurial culture of agrarian production.
5. As the result of studying the modern organizational forms of agricultural product supplementation, widespread in the developed countries of the world and the specification of their functioning, their effectiveness is justified and their role highlighted, which they can play to supply continuously country population with desirable amount, high quality products and for affordable price in any period of year.
6. On the basis of studying and analyzing contemporary Georgian agrarian market, it was revealed that as the result of destroying planned farming system the food provision process for population is carried out spontaneously from the food markets functioning in unsystematic regime. All their entities, as a rule conducts only with

personal motivation and interests (that is natural). None of the intermediate bodies are interested to stably provide population with appropriate quality food and they are opposing to society (state) interests. Naturally, the denoted situation (Abstractness of participants' interests of food market formation) causes the instability of the process of market saturation with food and gives the opportunity to manipulate with prices.

7. As the result of studying the structures of wholesale food market established for providing population in developed countries with full assortment of food in the demand-appropriate quality and price and the whole agrarian market and for the purpose of creating similar conditions of food provision for Georgian population, the procedures and phases of wholesale food market establishment are suggested. The ways to deal with the problems during its functioning, and the procedural scheme (algorithm) of wholesale food market is also given.
8. There are highlighted the main development directions of wholesale food market as the creation of system; specifics and principles of their functioning and the mechanisms (legislation, organizational procedures, management mechanisms and others) for creating, functioning and developing of wholesale food market are suggested.

Scientific innovation. In the process of conducting research for dissertation, the theses developed as the result of generalization of theoretical and methodological aspects of wholesale food market formation are at some extent characterized with innovations, which are the following:

- In many countries the wholesale food market is considered as the most important tool for provision population with food products of appropriate amount and quality, and our assurance in its effectiveness is due to studying methodological, theoretical and practical experience of wholesale food market that is the first attempt of researching the theoretical and practical aspects of agro-economics in Georgia;
- There is presented and justified the position that today's wholesale food markets of countries (especially in developed countries) get the content of oligopoly market in considerably high extent and is rapidly distancing from "fluent market type", loses the function of its main feature, that can be concluded from the structural changes on agrarian markets of EU countries.

- Following the research problem and objectives, as the result of studying the formation of agrarian market and the peculiarities of its development and comparative analysis of the processes in it, the statement that wholly planned and wholly market-related food market do not exist, is shared. Depending on its specifics, it includes the mechanisms of spontaneity and measurable regulations at the same time, their sensible combination gives the fluent model (system) of food provision for population;

- The necessity of wholesale food market formation is justified considering the achievement of higher effectiveness of participant entities' economic interests, that supports the achievement of activity principle oriented to the final result of one-directed interests of participants in the process of food production and its moving forward to customers – “what is good for one, is good for all participants of the process, among them for the final consumer of the product”.

- The necessity of agreement on entities' interests who take part in the unified chain of food production and realization is justified. The synergic effect of the co-agreement of the interests is also revealed, which finally increases the extent of realization employed people's and groups' interests. The algorithm of economic interests realization is set, which creates the equal opportunities and prerequisites for equal profitability - criteria of agreement on interests.

- The condition of modern food market functioning is evaluated, the influential factors, elements and their negative impact on the modern approaches of food provision for population are also revealed and the necessity of its replacement with manageable, organized wholesale food markets, is emphasized.

- There are explored the basic conditions for unified national wholesale food market formation– current capacities, disposition area, potential of transport and informational support, or the prerequisites of unified wholesale food market formation.

- The procedural algorithm for country's wholesale food market formation is suggested. The procedure of wholesale food market organization, which includes privately market structure and the mechanisms of its formation, is presented as the scheme.

Practical importance. The conclusions and proposals given in the dissertation have theoretical, as well as practical importance. They represent the recommendations for provision food for population, moving forward from production to customers and formation of this unified

chain. Therefore, it can be used for creation the common distributional center – wholesale food market, which will be the guarantee of food provision for population.

The separate theses and recommendations introduced in the research can be used by the fellows of the management bodies in the appropriate field, also in the system of higher education on the appropriate educational programs intended for students of all grades.

Approbation of work. The research conducted within the dissertation work had been reported at three international conferences and had been published as five scientific articles.

Structure and volume of the work. The dissertation work is presented on 172 pages printed on computer. It consists of introduction, three chapters, ten paragraphs, conclusion and proposals. The list of reference is also attached; its structure corresponds to logic and has the following form:

Introduction

1. General theoretical and methodological basics of food market formation and functioning

1.1 General aspects of developing market theory

1.2 Food market development tendencies and specific peculiarities of its functioning

1.3 Wholesale food market, as the realization mechanism of its participants' interests

1.4 Evaluation criteria for economic partnership of agrarian market entities

2. Food market in the systems and structures of supplying population with nutrition products

2.1 State regulation purposes, forms and mechanisms of food market

2.2 Systems and structures of food industry and its supplying consumers with it

2.3 Basic directions to raise the potential of saturation country food market with nutrition products

2.4 Wholesale food market as the mechanism of ensuring food security of population

3. Organizational structural model of unified national wholesale food market

3.1 Phases of wholesale food market creation and formation of its functioning mechanisms

3.2 Algorithm of wholesale food market model formation and realization

Conclusion

References

II. The Main Contents of Dissertation

In the introduction of dissertation, the urgency of research problem is substantiated, the level of problem investigation, research purposes and tasks, research problem and object, research theoretical, methodological and empiric basics are determined, the theses, scientific news and practical importance to be presented while maintaining the dissertation, are set out.

In the first chapter, **“General theoretical and methodological fundamentals of food market formation and functioning”**, according to the purposes and structure of the work, there is characterized general aspects of market theory development, considering the variety of market essence by the researchers of market system (P. Cotler, T. Lips, P. Steiner, D. Perkins, R. Pindyck, B. Rubinfeld, A. Marshal, K. McConnell, S. Brew, Buzgalin, A. Kolganov, R. Cous, and others.) Market essence is analyzed not only as place where the buyers and sellers meet one another for the purpose of goods realization, but its double significance: First – In its essence market means selling, carried out in the areas of exchange and circulation. Second - market is the system economic relations between people in the areas of production, distribution and consumption. It is the complex mechanism of economics, goods and financial connections and financial-credit functioning. At the end of the 19th and at the beginning of the 20th centuries the researches of P. Argote, A. Curnow, D. Robinson, greatly developed market theory in the part that regards to four main types of market theories and that gained the name of “Structural concept of market” and its structure consists of two main forms: 1. Fluent market and 2. influent market in its varieties – monopoly and oligopoly.

From the general overview of market the characteristic of food market is highlighted in the dissertation, specific signs of food market functioning is revealed, that is connected to entire natural-climate, season-producing character of agricultural work (industry), also to not-self-sufficiency of agricultural enterprises, to great amount of perishable products an etc. Food products are defined as the special means of goods, representing the grounds for securing human life, the very first element necessary for life. Simultaneously, corresponding to increasing population well-being and saturation market with food, the pace of increase in nutrition product demand slows down and as a result consumer, accordingly to increase of material well-being, turns on other means of goods and services, privately on domestic, durable goods and etc.

In the modern period of country development, considering the radical changes in market nature (among them food market), it is noted that in the role of food supplier does not

appear agriculture itself, especially any agricultural enterprise, but the whole agro-industrial complex or transnational food corporations (chart 1.2.1). The roles of such corporations are analyzed on the example of European countries, if how much they determine the conditions on national and international food markets. The following chart makes it clear that in many European countries the greatest part of total turnover is produced by three of the largest companies. This fact supports statistically the theories of P. Argote, A. Curnow, D. Robinson about the structural concept of market. For example, as it's shown in the chart, this indicator reaches to 80% in Finland and Netherlands, but in Sweden it amounts 95%, also, the denoted indicator is high in such countries as Denmark, Belgium, Austria, Ireland, Portugal, Great Britain and others. So, the food market gained interdisciplinary and, common state and global character, accordingly it became the indicator of level of population security in food supply.

Chart 1.2.1

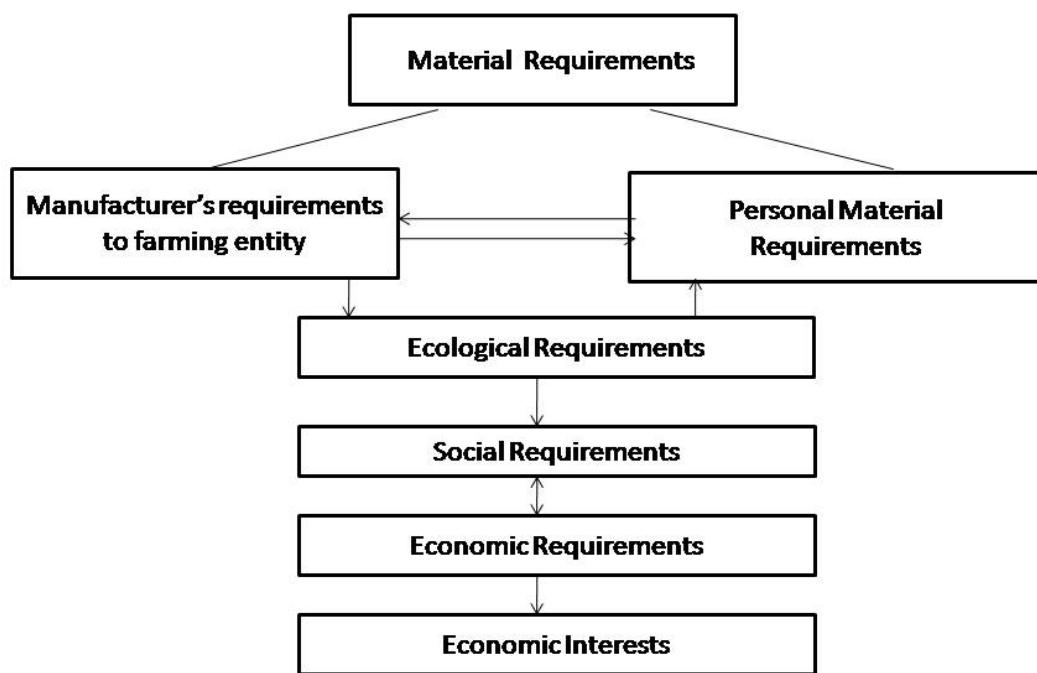
Impact of large firms on food retails in European countries [64. pg. 273]

Country	Own brand sales	Three leading firms in retails	The share of the firms in total turnover %
Austria	6,9	БМЛ, ЕАСПАЛ, Адэг	56
Belgium	25,8	GIB, Delhez, Kolirut	62
Denmark	19,1	FOB, Danckysten, Dagrofa	63
Finland	6,7	Kecko, Cok, Cyoshen, Cpar	80
France	16,8	Intermersh, Leklerk, Ashan	44
Germany	11,3	Edeka, Reve, Oldi	53
Greece	2,6	Marionopolic, Veropoulc, Cklavenitnc	25
Ireland	12,0	Tecko, Diunnec, Cupervalu	54
Italy	8,4	Koop, Intermedia, Evromadac	38
Netherlands	17,8	Axold, Cuperryini, Venedekc	80
Portugal	11,9	Conae, Djemp, Ashan	55
Spain	16,2	Promede, Erocki, Prika	35
Sweden	9,7	NKA, KF, Dgrup	95
Great Britain	29,7	Tecko, Celeberi, Aeda	52

The shared economic interests are considered as the common driving force of the participants in the unified chain of agricultural industry and its moving forward to consumers. Following the position of dialectic material paradigm, economical interests in the work are defined as the driving force of spreading social economic information.

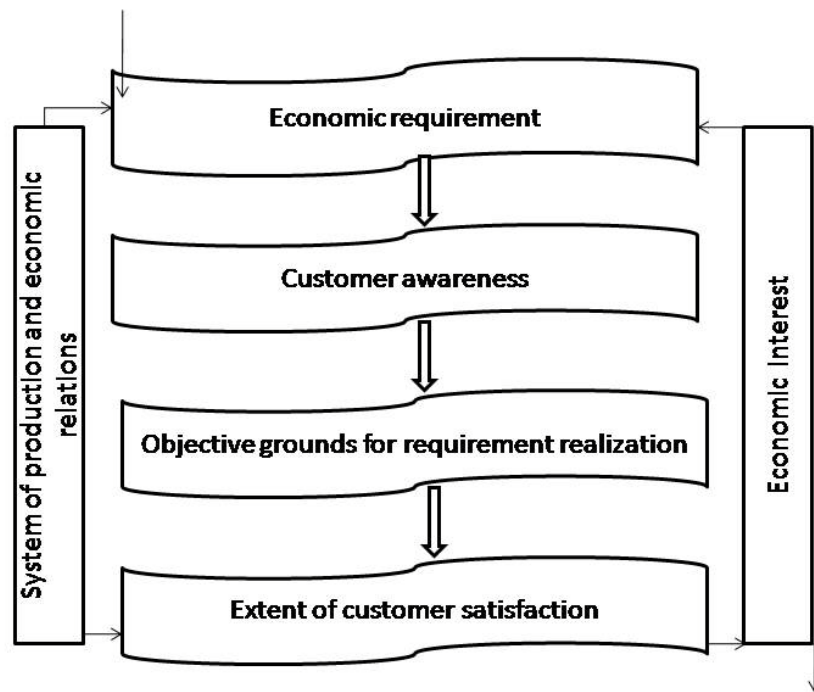
As the result of analyzing these economic interests, they are considered as the most important methodological principles of material production field according to the entire chain of producing agrarian production and moving it forward to consumers.

Subsequently to broad analysis and generalization of economic interests, its idea is determined by cause and effect relation and the unity of satisfying material requirements. It is noted that in the process of getting material means, humans make different kinds of relationships: with nature, with one another, with associate economic entities, with society in the form of definite institutional system, which functions in some fields and environment of their realization. Entities which unite and generalize their material requirements using the interests of farming entities, maintain different forms for satisfying them and this is due to the development level of entrepreneurial forces and industrial relations. The extended aspect of material requirement of separate individual to the borders of farming entities significantly modifies its definition. In connection with the following, the researchers use the concept – “economic requirements of farming entities” in turnover, which carries the characteristics of it (scheme 1.3.1):

Scheme 1.3.1 Interaction of economic requirements and economic interests

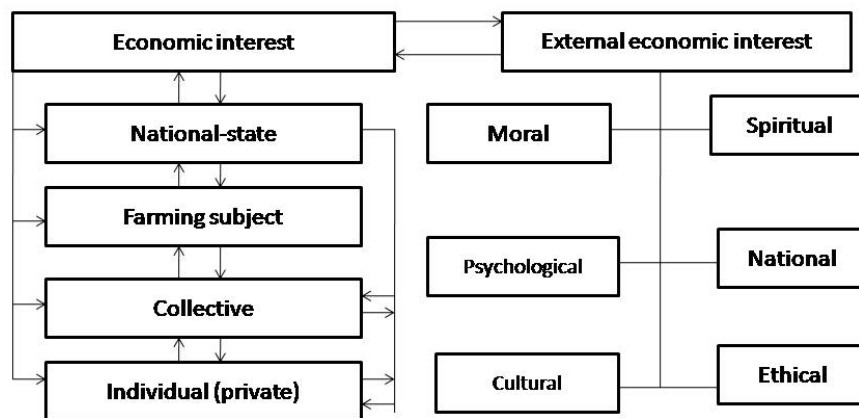
Based on the Literature review regarding to studying the problem of economic interests and its generalization, its contents is explained following the combination of objective and subjective approaches. The only difference is that it is totally represented with the phases of interest formation, where some researchers distinguish one more phase – satisfying requirements [73]. Because if there is not feedback received, the economic requirements remain unachieved. The quantitative - measurable indicator (scheme 1.3.2) of living standards and functioning of economic is presented as the evaluation criteria for economic interest realization:

Scheme 1.3.2 Structural-logical model of economic interests

According to algorithm presented on the scheme 1.3.3, there is featured the interaction of common economic interests in agro-industrial complex on the example of agricultural enterprise, which reflects their integrity, abstractedness and interdependency towards the interests of a person, as the initial of economic interests (scheme 1.3.3)

Many people share the statement that in the decentralized conditions of agrarian production process it is impossible to prioritize any of the interests, because the interests of all entities are interconnected and one is not dominant to other, the realization process of each should be carried out basing on the principles of combination and coordination.

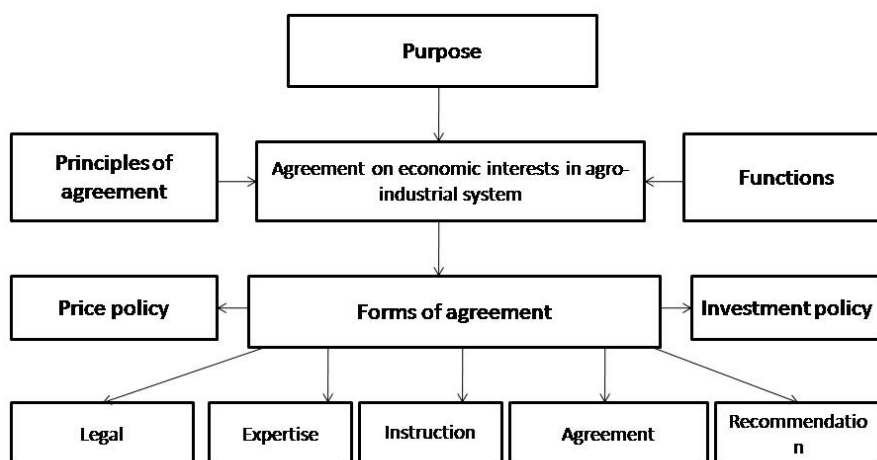
Scheme 1.3.3 the scheme of interaction of economic interests in agricultural production process [adapted according to R. Shepytko, 73. pg.70]

There is denoted the necessity to investigate objectively the coordination criteria in particular type of farming process, which should be based on extended reproduction;

simultaneously, the complex of activities should be carried out by the State, which will respond to the interests of farming entities, representing social industries and will be entirely oriented to satisfy the society requirements. It is assumed to be reasonable to reflect in the state agricultural policy the conditions of the participant entities' interests, where the rational correlation between the levels of interests will be balanced and which will be corresponding to national state goals. While resolving the given task, the state regulation is based not on compulsion, but on economic and legal activities, considers the freedom of entrepreneurship and its economic independence. Implementation of such goals is based (should be based on) not only on centralized management system (through the Ministry of Agriculture) of agrarian sector, but is carried out through using state market mechanisms.

In agro-industrial sector, optimal combination of participants' interests with state interests is the most important condition for expanding agricultural industry and improvement of commodity circulation of production. The structured elements and factors of combination of economic interests are presented on the scheme 1.3.5.

In inter-enterprise (interdisciplinary) system, while realization of economic relations, the coincidence of interests determines greatly the effectiveness of agro-industrial production and serves to realization and considering the interests of farming entities, who participate in food industry and in unified chain of its provision for customers. In this process one of the (if not single) effective mechanisms is wholesale food market.

Scheme 1.3.5 principle-scheme of agreement on economic interests in agro-industry [adapted according to R. Schepytko, 73. pg.90]

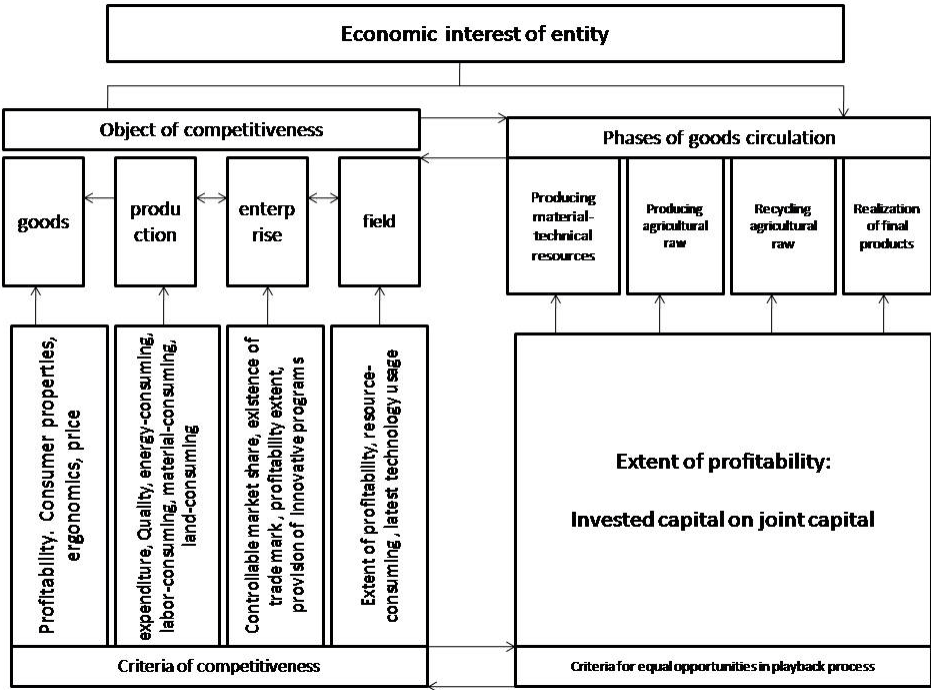
The content of economic interests of farming entities and interrelation and interdependency between their individual, group and other interests, are defined and evaluated considering the unity of various farming entities' interests and the criteria of economic interests system.

Subsequently, the system of agro-industrial enterprises presenting the unified technological process, at the same time represents the conglomerate of disciplines

characterized with their corporation interests. The task of supporting competitiveness regards to the argumentative selection of their rational options and their preservation in all phases of industrial process in the regime of interaction and in agreement on partners' economic interests (scheme 1.4.1).

With the criteria represented on the scheme 1.4.1 there are defined indicators of agreement on economic interests of entities participating in food production, technologic, consumer and economic options of participants in the unified reproduction process and their ignorance causes not the mutual effectiveness of exchanges but the differences in reproduction conditions, distribution of net production of effective farming on less effective one.

As the result of studying, generalizing and analyzing the specifics and peculiarities of food market functioning and the evaluation criteria of economic interests and partnership extent of its participant entities, there is the shared statement that in material industry, among them - the common goal for farming activities of the entities, taking part in the process of food industry and moving it forward to customers - is the satisfaction of the economic interests of all participant entities that is possible only in the case if the given system ensures the satisfaction of population requirements with the food of high quality and amount in acceptable price. The government which is responsible to ensure the food security of the state is not less interested in developing this kind of system then farming entities.

Scheme 1.4.1 the indicators of agreement on economic interests of participants in food industry

In the second chapter “**food market in the system and structure of nutrition product provision for population**”, the state regulation purposes and mechanisms of wholesale food

market functioning is investigated and generalized and the effectiveness of legislation and economic mechanisms of the state to influence the agricultural sector in market economic conditions, is also evaluated, as it provides the normal frame for business functioning in the field of modern agricultural policy, determines the legal control mechanisms and conditions for civilized competition. The economic role of state in the development of agricultural sector is limited to development of all forms of property and farming, the introduction of achievements in scientific-technical progress, supporting the introduction of system of contracts and orders and other. Also, the role of state in developing the targeted complex programs (introduction of scientific-technological progress achievements in industry, scientific researches, selection and extension of infrastructural elements) and organizing their realization are considered to be important.

There are explored the wide-spread modern organizational forms of supplying agricultural products and their effectiveness is analyzed. Considering the legal-organizational forms of wholesale food market, the specifics of their functioning are defined and there is highlighted their role in ensuring the continuous provision of population with desirable, high quality products in affordable price in any period of year. Privately:

- **Integrated formations.** It is noted that in the process of modern agricultural product circulation between producer and market, the whole industry of specialized firms (specialized structures, collecting product, recycling, sorting, packaging and storing, transportation and food trade) take part in. In the given situation, the firsthand manufacturer of the nutrition products (farmer) does not have any contact to their final consumer that strengthens the possibility of external influence on the firsthand manufacturer of agricultural production - on the farmer. As this process is objective and requires the permanent improvement of management. In purpose of raising effectiveness of food industry and its provision for population, the **integrated firms** are created, which take the responsibility for the control on the whole circulation chain of agricultural production, so support to process of supplying agricultural production from the field to the final consumer. Such kind of control can be carried out in some forms and is characterized with the common features of vertical integration.

There are explored the impact of agrarian production specifics on the process of vertical integration, long-term cycle of producing, natural-climate conditions, low elasticity level of demand and supply, comparatively low profitability of invested capital and long period of redemption, comparative inability of long-term storing of products, great amount of salesmen, low reaction to technical-technological, organizational-management innovations and so on. All the above mentioned makes it quite risky and unpredictable to produce agricultural goods. Vertical integration as the organizational form, especially as the means of contracting in industrial processes, gives opportunity to distribute risks of agricultural production from farmers to integrator firms. In this case the guarantee of sale with previously established prices is increased. Therefore vertical integration is favorable on determined extent for agricultural manufacturers. Also, vertical integration causes **positive social effects** in agro-industrial sector. By developing it, the traditional farming changes radically. Farms are

gradually losing control on their own production, because integrator firms considerably take over the risks of price and other changes on products. At the same time, a farmer gives his product to integrator firm in a price, which covers the expenses completely and ensures profit at some extent. The multiple functions to be performed traditionally by a farmer engaged in the integration process moves gradually on integrator firm. Subsequently it can be said that farmer loses slowly the character of small entrepreneur and gets more the form of hired employee. The consequence of the above mentioned process is that the concentration of agricultural production increases and the number of farming decreases accordingly (at the same time the family farming is maintained). A farmer, who belongs to large integrated entity, is less dependent on the local government that causes the decomposition of traditional agricultural setting and decrease in the influence of local government on rural areas from the point of its interference in farming activities.

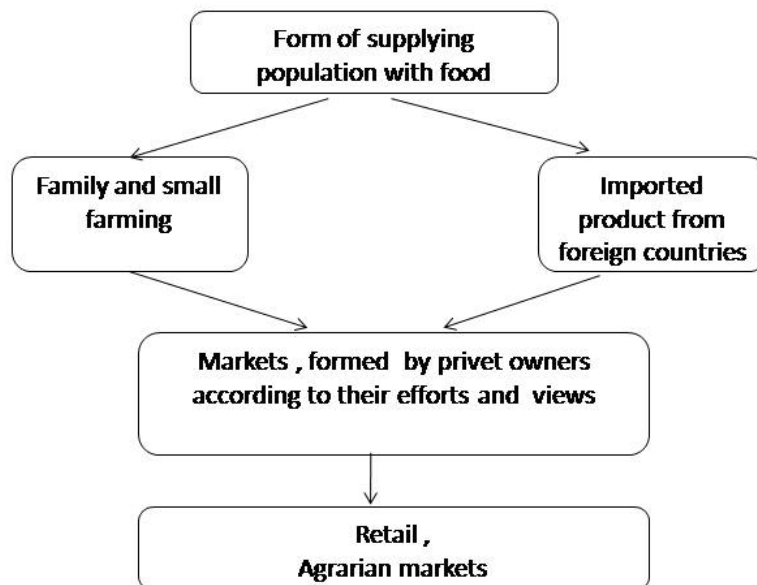
Contract system. Integration of contract system rarely includes production and sale of various agricultural products. It does not include products which can be stored for a long period of time. Three types of contracts are used in European countries: 1. contracts with specific purchasing conditions; 2. contract, on the basis of which integrator (industrial or trade organization) provides the farmer with some kinds of industrial facilities and takes part in decision-making by the latter about production. He is not the owner of agricultural product until the denoted product is on the farmer's territory; 3. Contract, on the basis of which, integrator provides the most of industrial facilities, determines how the production process should flow privately on farming.

- **Wholesale markets.** The main purpose of wholesale markets is that retail sale and society should get wide assortment of food from one centre situated in favorable place, among them foreign production. The wholesale markets have also great importance in pricing, determination of price level and maintaining stability. The contract internal market prices on vegetables, fruits, potato, main animal products are established on such markets. Food markets also support the maintenance and stability of the bond price. The tasks of the wholesale food market are the following:

- Supporting trade organizations and agricultural product manufacturers with trade space on market;
- Creating conditions for leading production to condition and preparing it for sale;
- Informing buyer;
- Infrastructural service for sellers;
- and others;

The importance of the role of wholesale food markets are noted especially in the countries such as Georgia, which is characterized with the scanty farming and small farm enterprises. Despite these circumstances they need the service centers to be formed according their concentration places and ensured storage without loss, transportation, recycling and sale of their products.

The forms of supplying population with food products that exist today in Georgia are explored and evaluated. There is highlighted the problem of country's food security – the elimination of unsystematic practice of providing population with high quality food that makes the functioning of given market unstable and causes the fluctuation in time and space of supplying population with food proper quality. The denoted condition is reflected on the scheme 2.3.2.

Scheme 2.3.2 the existed scheme of population food supply

Basing on the official statistic information of Georgia, the number of country's food markets and their territorial disposition is explored and evaluated. The tendencies of local production dynamics in cost, as well as in natural representation are also explored.

It is proved that the volume of agricultural product increases in costal representation, but in natural indexes its dynamic is negative. Subsequently, it would be more correct to discuss the problem of resource supply of today's food market in natural indexes. Since the denoted increase is due to price growth on agricultural products – due to inflation.

In order to evaluate the achieved level of food supply for population basing on data of National Statistics Office, the food balance of the country on the basis of local industry, import and self-reliance coefficient have been explored. According to it, the level of supplying population with national food products decreases correspondingly to increased amount of imported products.

In the third chapter, **“organizational structural model of unified national wholesale food market”**, characteristics and specifics of market functioning of wholesale food market

formation mechanisms are explored. The opportunities of different levels and the contradictions caused by subjective or objective factors are analyzed.

Considering the practical experience of European countries, integration of trade structures with goods-producers and financial institutions is regarded as the prospective direction of development based on civilized relationships of population food supply. This gives an opportunity to respond flexibly to positive as well as negative factors of external world, privately:

- ✓ factors of political environment;
- ✓ factors of economic environment;
- ✓ Factors of technological environment;
- ✓ factors of social environment;

In the dissertation work it is discussed the Spanish model of food wholesale market “MERCASA”, considered as the best model in post-soviet and European countries, which unites wholesale markets and more than 20 structures. There are discussed the food markets based on this model established in Russian Federation (Volgograd) and Belarus (Minsk), where the wholesale market of Valencia “MERCAVALENCIA” has been taken as the basic model. While studying this model the advantages have been revealed which became acceptable for the post-soviet countries (Russian Federation, Belarus, Ukraine, and Kazakhstan), privately:

1. The wholesale food market network in Spain is comparatively young formation and includes the best experience of the world.

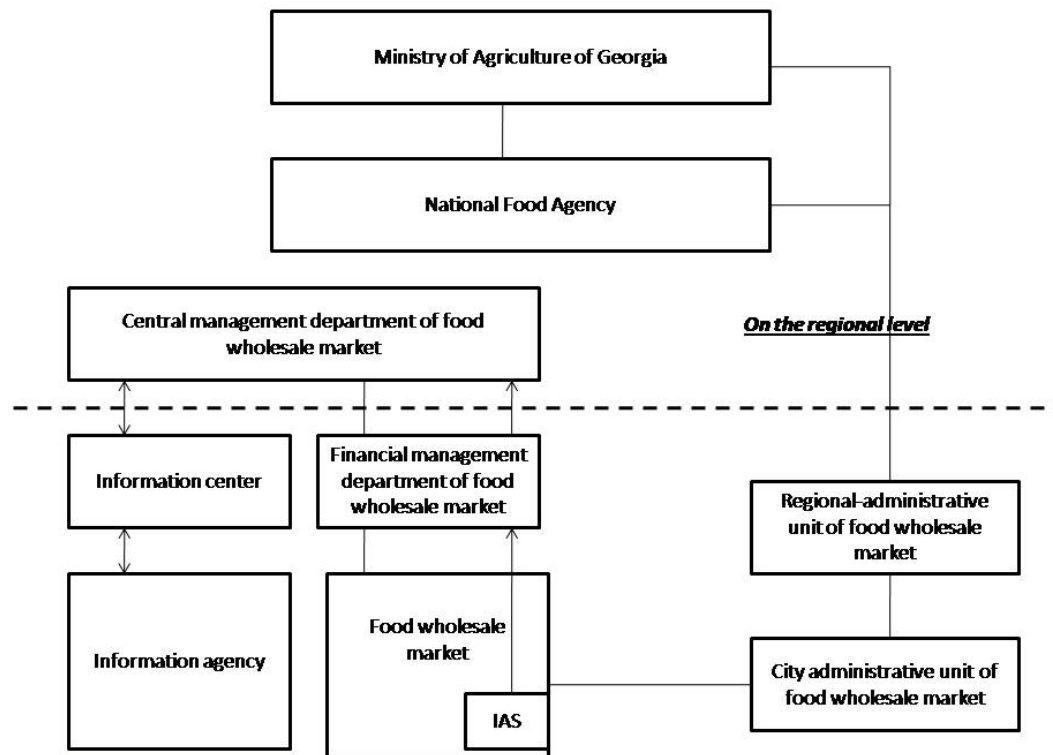
2. The wholesale food market “MERCAVALENCIA” has been created in the economically and socially favorable area using the modern technologies, considering the prospective of development and modernization.

3. In the service network of wholesale food market “MERCAVALENCIA” more than 100 entities are united and it completely maintains the wide interests of customers.

4. The local municipality holds the 51% of wholesale market stocks and others.

In the process of forming unified wholesale food market, the phased approach has been applied:

The first Phase – Formation of starting model of food wholesale market (FWM). This phase holds such important signs as appropriate central, local and internal (private) legal base formations, by which the management of market organization is carried out. The organization process of wholesale food market, which is based on wholesale food market system management (scheme 3.1.1), includes privately market structure and organization of their formation mechanisms, in which structural units are set and requires: planning, designing, construction, establishing technological regulations, and forming of other necessary direction.

Scheme 3.1.1 wholesale food market management system

WFM –wholesale food market

ASI – analytical service of information

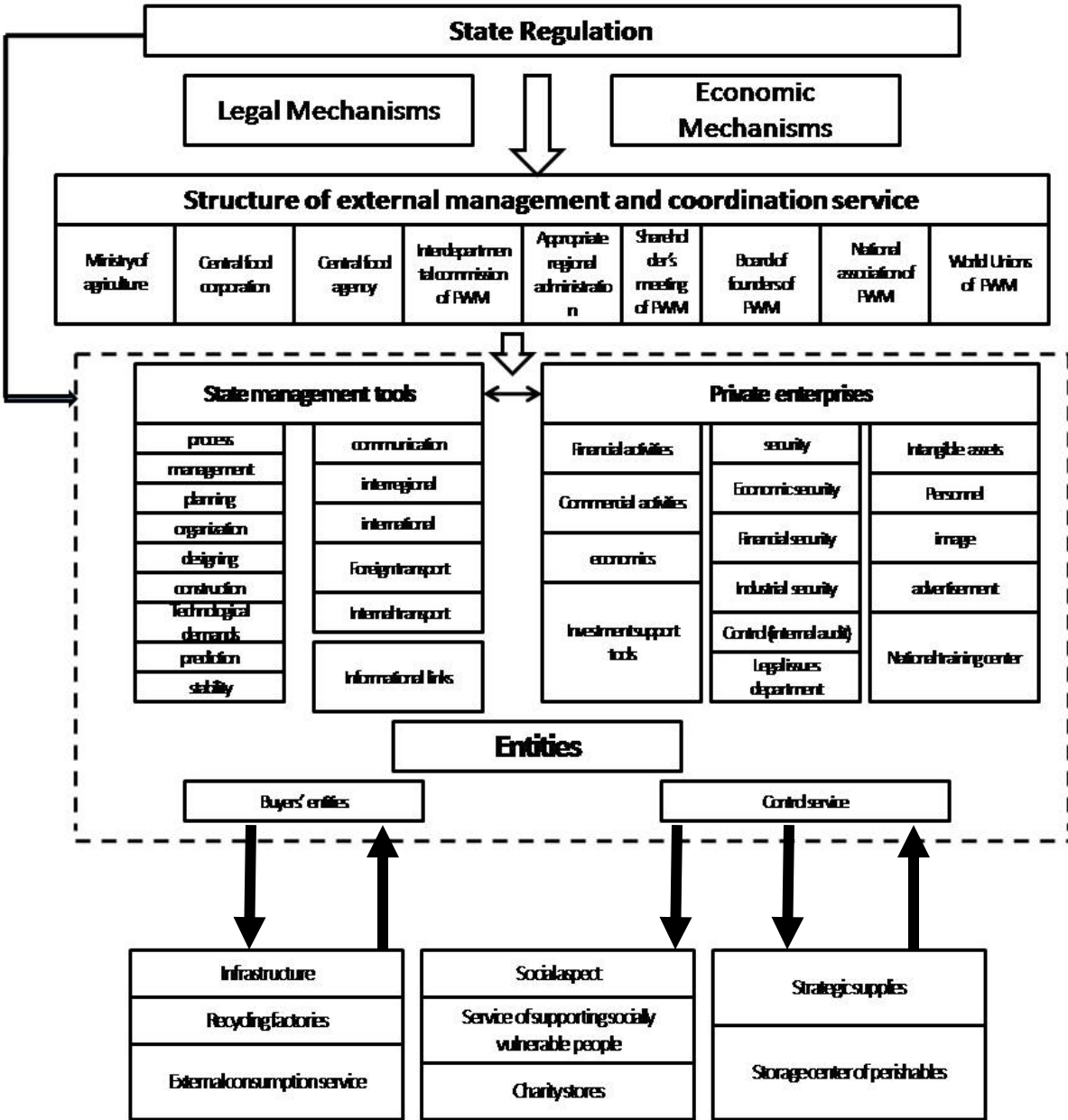
The second phase – Is characterized with the start of wholesale food market functioning and includes legal grounds, existence of external management and coordination systems, where should be considered the process as actual as:

- Formation of program mechanisms of wholesale food market national network;
- Engagement of country’s wholesale food market in regional and world food union (prospective);
- Communication forms of international provision carried out by retailers efforts;
- Implementation of goods flow on the interregional level with the purpose of keeping balance in food trade and others.

The third phase - includes the most complicated but useful period. By this time some experience in wholesale food market formation and extensive development has already been accepted, which gives an opportunity to analyze and evaluate the past period. The denoted analysis determines the policy of moving on intensive forms of wholesale food markets and its implementation. In this period the state regulatory mechanisms of wholesale food market

should be formed and progressive trade technologies should be introduced in market organization, management and planning, which will have cyclic character and will not be limited to single operations and others.

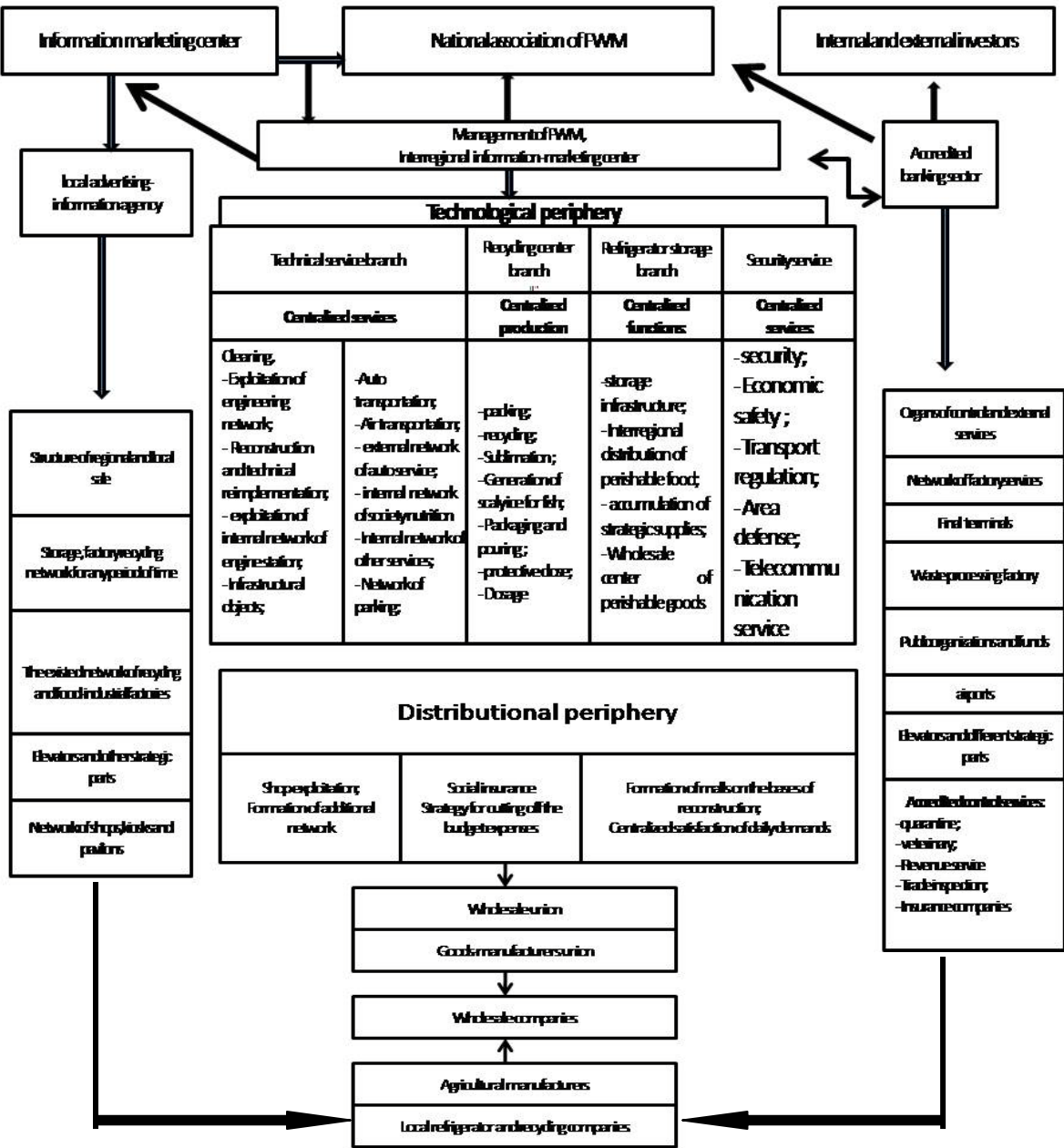
The fourth phase - the main attention should be paid on the stability and intensity of development, the systemic analysis of wholesale food market functioning and measures to avoid the contradictions in its management mechanisms. For this purpose it is recommended to work out the strategy of wholesale food market formation and its development (scheme 3.1.2).

Scheme 3.1.2 Structure of the central wholesale food market (adapted according to V.A. Demidov [60, pg. 90])

In achieving the effectiveness of wholesale food market functioning, state regulation, its direct and indirect - legal and economic mechanisms, take the special place. Both directions are equally urgent to provide the formation and functioning of wholesale food market. But as it can be explored from the diagram, state interference in wholesale food market formation is revealed in creating appropriate legal base, expressed in introducing special legislative acts, which should be adapted to the appropriate legislation of European countries.

Of course, these four phases of wholesale food market formation and development do not describe perfectly the condition and problems which can be arisen in the process of wholesale food market formation and development, determined by subjective and objective factors of its functioning.

Scheme 3.1.3 Organic scheme of unified wholesale food market (adapted according V.A. Demidov [60, pg. 93])

The wholesale food markets created in such form makes it possible to support the market saturation of a country, to comparatively cheapen the main food by variation of prices and amounts. Quite a short period of time – 3 years are enough for these processes in the conditions of appropriately interested governing bodies, to establish in the country national wholesale food market, which can resolve in time and space the problem of population food supply. And this is the most important aspect of social stability of the country.

It has also great importance, the administration of wholesale food market to have an ability to reach and express readiness for adaptation to the conditions of external environment changing rapidly, reveal the general regularities and make appropriate decision.

General conclusion that follows from the discussion about wholesale food market, lies in the fact that presented typical structure of wholesale food market formation mechanisms includes necessary internal and external level processes, which take part in creation of all the elements of wholesale food market, they justify the necessity of two phases in wholesale food market formation mechanisms - extensive and intensive phases of development.

As the generalization of theoretical sources and study of practical experience show us, creation of wholesale food market will enhance the country to ensure the stability and food security of food market with the minimal expenditure of state funds. The state on the other hand, gets stable prices on food and quite effective tool for regulating taxation processes, among them the opportunity for conducting quality control and its certification. By the given type of market, wholesalers and retailers get the mechanisms, which unite their efforts to satisfy the population requirements on food products.

III. General Conclusions

Wholesale food market, as the most important mechanism (institute) of agrarian market reveals all those peculiarities that the economic organization has. Wholesale food market, as one of the specific forms of markets, represents the coordination mechanism, institute of production, distribution and coordination of agricultural resources. It provides the broad opportunities for competitive relations, each involved entity to achieve the realization of its interests. The formation of national wholesale food market supports the development of appropriate entrepreneurial and non-entrepreneurial infrastructure as the unified system; as the result, the effectiveness of joint, coordinated functioning increases. As the whole all this supports the settling of the most urgent social problem of country development – producing agricultural production, its continuous and stable provision for population in the demand-appropriate quality and for affordable price.

The conducted dissertation research enabled us to set theoretical-methodological, as well as practical findings as follows:

1. The peculiarity of modern food market is that it is gradually distancing from its fluent type and gets the content of oligopoly market. This fact is due to increasing pace of modern globalization and interstate integration processes. Also, due to penetration of trade and industrial capital in agrarian sector and strengthening horizontal and vertical integration processes in food industry;

2. According to conceptual multi-criteria system of economic interests of agro-food sector entities, economic interests are defined as historical-social and economic category of reproduction process system, determined by development of entrepreneurial forces and entrepreneurial relations and extending the material requirements of individuals up to economic requirements of farming entities.

3. It was revealed according to analysis of evaluation criteria of agrarian market entities economic partnership, that economic partnership of market entities gives equal ability of extended reproduction to all participants of food industry and its moving forward to consumers, as it follows from the broad concept of co-agreement criteria and determines directly financial condition of enterprise and its ability to respond to all its commitments, among them first of all commitment towards the people employed in the given farming unit.

4. The formation and complex implementation of state regulatory purposes, mechanisms and methods in the functioning of wholesale food market, represents the inevitable necessity for effective functioning of wholesale food market. As in the conditions of market economic relations, the state represents the guarantee of population food supply and as a result, it is the proper participant of agricultural development process, because resolution of all problems in rural area reproduction process is impossible only with the effort of agricultural enterprises due to the specific, objective and subjective factors well-known to society.

5. By studying the modern organizational forms of provision agricultural products for population, wide-spread in the developed countries of the world, and specifics of their functioning, we highlighted their effectiveness and role, which they perform in supplying country population with desirable, high quality products continuously and of affordable price in any period of year.

6. In the conditions of forming wholesale food market as the result of studying and analyzing modern state of agrarian market, we developed the procedures and phases of unified national wholesale food market formation, the ways of resolving the existed problems during its functioning. Also by scheme there is given the process of organizing (establishing) wholesale food market, which defines the regulation of wholesale food market system considering the economic interests, privately it includes market structure and organization of its formation mechanisms.

7. There is highlighted wholesale food market, as the main direction of system introduction and development, there are also suggested the specifics and principles of their

functioning and the algorithm (model) for forming, functioning and developing the national wholesale food market.

And finally, the problem of unified wholesale food market formation should not be limited to researching separate authors, but it should evoke the interest of appropriate bodies to implement the economic development of the country in reality, among them the valuable space in the implementation of policy in agrarian field. We want to emphasize once again the practice of developed countries and denote that today, formation of unified wholesale food market is the most urgent and effective form to ensure the food security of country and the mechanism of perfect satisfaction of population demand on food products.

The following works are published by the author about the dissertation topic:

1. Organizational problems in formation of national food market, Sokhumi State University, materials of international conference, report/article, Tb. 2011.

2. Formation of food market, as the guarantee of food security of the country, Iv. Javakhishvili State University, Paata Gugushvili Economic Institute, international conference, report/article, Tb. 2012.

3. Analyzing possibilities for saturation food market with local production, Kutaisi University, international conference, report/article, Kut. 2012.

4. Wholesale food market – key tool for supplying population with food products, article, Magazine “Payments”, Tb. 2013.

5. Wholesale food market, the mechanism for realization the interests of participants in the chain of food production and its moving forward to consumers, co-authored article, Magazine “Business and legislation”, Tb. 2013.